

Josep PERARNAU I ESPELT

RAMON LLULL I LA SEVA TEOLOGIA
DE LA IMMACULADA CONCEPCIÓ*
VERSIÓ DEFINITIVA

Guiat per la indicació de mestre Horaci, entro a la feina directament, ,in medias res',¹ i per tant he de precisar quin serà el tema de les pàgines següents.

Aquestes no poden ésser una exposició global de la mariologia lul·liana, és a dir, ni de la que Ramon Llull anà formulant en el conjunt dels seus successius escrits i molt menys de l'elaborada després d'ell pels continuadors, que volgueren reflexionar dins les coordenades del seu pensament; tampoc no entrarà en la meua temàtica aquella hipòtesi de treball, la de si la segona Persona de la Trinitat divina s'hauria fet home encara que Adam i Eva no haguessin comès el pecat original, i, doncs, encara que no hagués calgut rescatar tot el llinatge humà de la situació d'herència pecaminosa,² aquestes pàgines es

* Les pàgines següents són la versió més madura d'una conferència pronunciada a començaments de desembre del 2003 a Assís, el 2004 durant el mes de gener a Monserrato de Roma, per l'abril a la Facultat de Teologia de Catalunya i pel novembre a Palma de Mallorca, en la festa litúrgica del Beat Ramon Llull.

Hi poden ésser emprades aquestes abreviatures:

«ATCA» = «Arxiu de Textos Catalans Antics», I ss., Barcelona 1982 ss.

BONNER = Anthony BONNER, *Obres selectes de Ramon Llull. Edició, introducció i notes de A. B. I-II*, Palma de Mallorca, Editorial Moll 1989.

CC CM = «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», Turnhout, Brepols

«EL» = «Estudios Lulianos», I ss., Palma de Mallorca 1957 ss.

MOG = *Beati Raymundi Lulli, doctoris illuminati et martyris opera quinque saeculorum vicissitudinibus illaesa et integra servata, ex omnibus terrarum orbis partibus iam collecta, recognita a mendis purgata et in unum corpus adunata...*, I-IX, Magúncia 1721 ss.

OE = Ramon LLULL, *Obres essencials*. I-II (Biblioteca Perenne, 16-17), Barcelona, Editorial Selecta 1957 i 1960.

ORL = *Obres originals del Il·luminat doctor mestre Ramon Llull*, I-XXI, Palma de Mallorca 1906-1950.

RLOL = *Doctoris Illuminati Raimvndi Lulli opera latina cura et studio Instituti Raimvndi Lulli in Vniversitate Friburgensi Brisigavorum ad fidem codicum manuscriptorum edita*, Palma de Mallorca i Turnhout 1959 ss.

1. QUINTI HORATHI FLACCI, *Ars poetica*, vers 148, dins Q. HORACI FLAC, *Sàtires i epístoles*. Text revisat per Isidor RIBAS BASSA (Fundació Bernat Metge, 23), Barcelona, Fundació Bernat Metge 1927, 128.

2.. Sobre aquest punt, ultra les afirmacions del mateix Beat en *Llibre de meravelles*. [X]. *De nostra dona santa Maria* (GALMÉS, «Els Nostres Clàssics», 34), Barcelona 1931, 110-115; hi ha els estudis de Miquel CALDENTY, «Nuestra Señora Santa María», *¿fué Madre por causa del pecado?, o el primado universal de Jesucristo y María, según el Doctor Iluminado*, dins «Estudios Marianos», VIII (1949), 362-381; i de B. NICOLAU, *El primado absoluto de Cristo en el pensamiento luliano*, dins

limiten a assenyalar els principals passos que el 1298 ja permeteren a Ramon Llull de formular una doctrina teològica, en la qual era decididament afirmada la Concepció Immaculada de la Nova Eva, Maria.

Per contra, m'he de preguntar quin fou el pensament teològic de Ramon Llull, suposada la doctrina, en el seu temps ja clarament establerta per l'Església,³ que tots els descendents d'Adam i Eva resultaven tocats per l'herència pecaminosa dels primers pares, davant la qual calia preguntar (i nuclis considerables de l'Església i amb ells els teòlegs contemporanis ja ho feien) en quina situació s'havia trobat la futura Mare de Déu, en el mateix moment de la seva concepció com a filla biològica dels seus pares Joaquim i Anna (pre-

«Estudios Lulianos», II (1958), 297-312. Però qualsevol que fos la possibilitat absoluta, la realitat, tal com diu el mateix Ramon Llull en el cap. 96 de la *Disputatio Eremitae et Raimundi...*, al qual és dedicada la tercera part d'aquest article, és que la «recreatio facta est» de la forma que ho fou, i en conseqüència les nostres pàgines es delimiten dins aquesta 'recreatio' fàctica.

D'entre la immensa bibliografia dedicada al tema de la Puríssima Concepció de Maria, destaquen dos títols: el de Xavier LE BACHELET, *Immaculée Conception. IV. Immaculée Conception dans l'Église latine après le Concile d'Épèse*, dins «Dictionnaire de Théologie Catholique», VII (1927), 979-1218, i en particular les columnes 1062-1064 i 1083-1089; i el de Marielle LAMY, *L'Immaculée Conception. Étapes et enjeux d'une controverse au Moyen Âge (XII-XV siècles)* (Collection d'Études Augustiniennes. Série Moyen Âge et Temps Modernes, 35), París, Institut d'Études Augustiniennes 2000, 676 pp., a completar amb les pàgines de la mateixa LAMY, *Les plaidoiries pour l'Immaculée Conception au Moyen Âge (XII-XV s.)*, dins *Gli studi di mariologia medievale. Bilancio storiografico*. «Atti del I Congresso Mariologico della Fondazione Ezio Franceschini, con la collaborazione della Biblioteca Palatina e del Dipartimento di Storia dell'Università di Parma. Parma, 7-8 novembre 1997», a cura di Clelia M. PIASTRA. Prefazio di Giuseppe CREMASCOLI (Millennio Medievale. Atti di Convegno, 7), Firenze, SISMEL - Edizioni del Galluzzo 2001, 255-274.

També ha estat estudiada de forma monogràfica la doctrina de Ramon Llull i de la seva escola sobre la Puríssima; heus-ne alguna mostra: ANDRÉS DE PALMA DE MALLORCA, *La Immaculada en la Escuela Lulista*, dins «Estudios Franciscanos», 55 (1954), 171-194; José M. GUIX FARRERAS, *La Immaculada y la Corona de Aragón en la Baja Edad Media (siglos XIII-XV)*, dins «Miscelánea Comillas», XXII (1954), 193-326; Àlvar MADUELL, *Llull i el doctorat de la Immaculada*, dins «Estudios Lulianos», V (1961), 61-97; VI (1962), 5-49 i 221-255; i VIII (1964), 5-16; Josep PERARNAU I ESPELT, *Política, lul·lisme i Cisma d'Occident. La campanya barcelonina a favor de la festa universal de la Puríssima*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», III (1984), 59-191; Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Els apòcrifs lul·lians sobre la Immaculada. La seva importància en la història del lul·lisme*, dins «Randa», 27 (1990 = *Del frau a l'erudició*), 11-47; aportació, aquesta darrera, que ha d'ésser completada i corregida per les noves pàgines d'Àlvar MADUELL, *Ramon Llull, teòleg de la Immaculada*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 87 (1992), 163-180.

3. La doctrina de Ramon Llull sobre les conseqüències del pecat original, es pot deduir dels tres punts següents: a) la formulació bàsica cànon 2 del Concili de Cartago del 418 (DENZINGER, SCHÖNMEYER, *Enchiridion Symbolorum, Definitionum...*, ed. XXXIII), Barcelona, Herder 1965, 83, núm. 223; b) la 'distinció' XXX, de PERE LLOMBARD, *Sententiae in quatuor libros distinctae*, lib. II (Editores Collegii Sti. Bonaventurae ad Claras Aquas, Spicilegium Bonaventurianum, IV), Grottaferrata 1971, 496-505, que seria el llibre bàsic per a l'estudi de la teologia durant segles, des de començaments del s. XIII; i c) les explicacions donades mig segle després pel mateix Ramon Llull al seu fill en *Doctrina pueril*, III, *De recreació* (SCHIB, «Els Nostres Clàssics», 104), Barcelona 1972, 46-47.

gunta que alguns teòlegs, no pas Ramon Llull, consideraven aplicable a tot el temps entre la concepció i el naixement de la Mare de Déu).

Delimitat d'aquesta manera el tema de les pàgines següents, la seva exposició seguirà un camí, en el qual subratllarem la importància de tres passos: el ben primitiu de la doctrina bàsica de la ,recreació', ja formulada per Ramon Llull en el *Llibre de contemplació* i en d'altres obres contemporànies; el planteig del problema de si en el moment de la concepció biològica, la futura Mare de Déu contragué el pecat original que li corresponia com a filla d'Adam i Eva, cosa que Ramon Llull féu en l'*Arbre de ciència*, el 1295; i l'aplicació de la doctrina de la ,recreació' al tema de si la futura Mare de Déu contragué el pecat original, punt al qual Llull l'any 1298 dedicà tot un capítol, el 96, de la seva *Disputatio Heremitaie et Raymundi super aliquibus quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi*, capítol que serà objecte d'edició crítica en les nostres pàgines finals.

I. La teologia de la ,recreació'

Sense que ni la paraula ,redempció' ni el seu concepte manquin en l'obra lul·liana,⁴ el cert és que la idea i el mot preferits per Llull per expressar aquesta doctrina tan important del cristianisme, són els de ,recreació'.⁵

I en l'obra primerenca més significativa, el *Llibre de contemplació*,⁶ dedica al tema una distinció sencera, la XII, *Qui tracta com Déus ha recreada la natura*

4. En dona testimoni Miquel COLOM, *Glossari General Lul·lià*, volum IV, O - R, Mallorca, Editorial Moll, 1985, 320-321, on trobem documentada la sèrie *Redemçó, redempció, redemptor, redemsió i redemsió*.

5. *Ibid.*, 318-319, on trobem encara més documentats els termes *recreació, recreador, recreament, recreant, recrear, recreat, -ada, i recreayre*; ultra la *Doctrina Pueril*, ja citada, i el *Llibre de contemplació*, que ens ocuparà tot seguit, Miquel Colom il·lustra el sentit teològic que Llull dona al conjunt de mots acabat d'esmentar, amb frases dels volums de les «Obres de Ramon Llull» dedicats a l'*Arbre de ciència*, al *Llibre de proverbis*, al *Llibre de meravelles*, als *Rims*, i al *Llibre de demostacions*. És possible que l'ús del mot ,recreatio' per a significar tota l'obra divina redemptora entre la primera creació i la resurrecció dels morts en la ,parúsia' fos manllevat per Ramon Llull de sant BONAVENTURA: «...Divinitas habet considerari in tribus Personis... et quadriformi operatione, scilicet creatione in esse naturae, recreatione in esse gratiae, resuscitatione in reparatio-ne vitae et glorificatione in collatione gloriae...», *Breviloquium*, V, cap. VII, núm. 6 (BAC, 10, Madrid 1945, 412); en sant Bonaventura, però, aquesta denominació no m'atreviria a dir ni que sigui única ni que sigui preponderant, en Ramon Llull, en canvi, sí que és la principal.

6. L'original català d'aquesta obra s'ha conservat a Milà, Biblioteca Ambrosiana, repartit en dos grans volums manuscrits, que porten les signatures A 268 inf. i D 549 inf., i consten acabats de copiar «in Ciuitate Maioricharum», amb aquesta inscripció final: «Ego Guillelmus Pagesii presbiter, diuina gratia auxiliante, hunc *Librum consolationis* in Ciuitate Maioricarum ab originali translatione penitus translataui, viii^o Idus Iulii anno Domini M^o. CC^o. LXXX° et hoc sig+num feci»; la descripció d'ambdós volums es pot veure en el meu *El manuscrit lul·lià ,princeps': el del Llibre de contemplació en Déu de Milà*, dins *Studia Lullistica et Philologica*. «Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaëlis Colom», Palma de Mallorca, Maioricensis Schola Lullistica 1990, 53-60.

humana.⁷ Els títols dels tres capítols que formen la dita distinció, permeten de tenir una idea de com la doctrina recreacionista hi és exposada i explicada: Capítol LX: *Com pertany a Nostre Senyor Déu, segons la sua bonea, que sia recreador*; Capítol LXI: *Com per Encarnació divina fou delit pecat original*; i Capítol LXII: *Com l'humà llinatge fo recreat per la sancta passió de Jesucrist*.⁸ La línia doctrinal que lliga els tres capítols no pot ésser més diàfana: més que la creació, la recreació és obra exclusiva de Déu, el qual l'ha realitzada mitjançant la segona persona de la Trinitat, el Verb Encarnat, Déu i home, Jesús de Natza-ret, la principal acció recreadora del qual ha estat la seva Passió i Mort.

Ja d'entrada, ressona en el text del cap. LX l'expressió litúrgica «mirabili-ter condidisti et mirabilius reformasti»;⁹ però havent-hi en els tres capítols més d'una repetició, n'esquematzaré la doctrina:

1. pel pecat original (LX, 10) i en concret «per raó de la gran mesquinea e de la gran frevoltat, en què és la nostra natura, és de necessitat a nosaltres que siam recreats per la vostra excel·lent bonea» (LX, 2);

2. encara més que la creació, la recreació és obra exclusiva de Déu: «...enai-xí com se pertany a la vostra bonea que ella haja dretura e poder e saber e ver-tut e santetat, e que haja creades totes coses, enaixí li pertany segons sa dig-nitat que ella haja l'humanal llinatge recreat...» (LX, 1; cf. 8, 9, 10, 11); perquè ,recreació' és molt més que ,creació': «Ço per què recreació fo, Sényer, major do que no fo creació, sí és per ço car home, enans que fos en ésser e era

7. No existint encara edició crítica d'aquella obra a base del manuscrit acabat d'indicar, per la comoditat de tenir-ne tot el text en un sol volum, em serviré en aquest estudi de l'edi-ció del dit llibre en les «Obres Essencials», II (Biblioteca Perenne, 17), Barcelona, Editorial Selecta 1960, 57-1270, el text de la qual transcriu el publicat en la col·lecció d'«Obres de Ramon Llull», II-VIII, Palma de Mallorca 1906-1914.

També és dels primera temps aquesta nota del *Liber principiorum theologiae*: «Completae sunt regulae principiorum theologiae patrocinio Virginis Mariae sine labe conceptae», MOG, I/ix, 60, però no hi ha raonament teològic.

8. Ramon LLULL, *Obres essencials*, II, 227-233. Josep Enric RUBIO ALBARRACÍN, *Literatu-ra i doctrina al Llibre de Contemplació de Ramon Llull. Estudi formal i de continguts del primer volum* (Saviesa Cristiana, 2), València, Editorial Saó 1995, 40-41 i 68, informa del marc doc-trinal de la XII distinció, és a dir, dels temes de les distincions i capítols veïns.

9. La frase és treta del *Missale Romanum, Ordo Missae, Ad Offertorium*; i ressona en unes paraules del núm. 5: «Ço per què recreació fo, Sényer, major do que no fo creació...». Atès el paral·lelisme entre la ,lex orandi' i la ,lex credendi', si ja no l'influx de la primera en la se-gona, la referència a un llibre litúrgic oficial és ocasió d'afegir que també en el *Breviarium Roma-num* actual trobem frases que col·loquen la Mare de Déu en el context de la ,recreació'; el 8 de desembre, *In conceptione immaculata beatae Mariae virginis*, fins i tot n'és repetit el concepte en aquesta frase de la segona lectura de matines, tret d'una ,oratio' de sant Anselm: «Deus igitur est pater rerum creaturarum et Maria mater rerum recreatarum. Deus est pater constitutio-nis omnium, et Maria est mater restitutionis omnium», *Liturgia horarum iuxta ritum romanum*. I. *Tempus adventus. Tempus nativitatis*, Typis Polyglottis Vaticanis MCMLXXII, 939; i encara si cal amb més claredat en el *Commune beatae Mariae Virginis*, antífona per al *Benedictus*: «Paradi-si porta per Evam cunctis clausa est, et per Mariam Virginem patefacta est», *ibid.*, 1031.

privat d'ésser, no era digne ni de posseir glòria ni de posseir pena; e puixes, com fo en ésser e fo caüt en pecat, fo indigne de posseir glòria e fo digne de posseir pena, per la culpa que fo caüda en ell» (LX, 5); «On, com vós, Sényer, hagués recreat home, fo home reebent més de gràcia de vós per recreació que no fo per creació, car recreant donàs e perdonàs e mundàs home, qui d'açò a reebre no era digne...» (LX, 6);

3. la decisió de recrear comença en l'amor de Déu que no abandona l'home en l'estat de culpa: «...l'amor qui fo unida entre la vostra deïtat e la vostra humanitat fo ocasió que tot pecat fos delit en la natura humana per raó de l'ajustament que féu amb la deïtat» (LXI, 10);

4. l'amor de Déu el mogué a atansar-se pel cami de l'encarnació a la humanitat caiguda, que altrament hauria seguit allunyada de Déu: «...vós, Sényer, sots aquell que us acostàs a la nostra natura tant, tro que volgués ésser vera humana natura. 8. Si natura humana, Sényer, hagués poder que es lunyàs de vós e que us fugís per tal que no us encarnàssets en ella, bé ho feera, car sa natura li ho condona per raó de sa frevoltat e de sa mesquina; mas la vostra natura divina, qui és font de tots béns e és força sobre totes forces, s'acostà a natura humana e encarnàs en ella, per tal que a si l'ajustàs, e per l'ajustament vostre reebés recreació» (LXI, 7-8);

5. la col·laboració del Verb encarnat en l'obra de la recreació procedeix de la seva divinitat, car «la humanitat qui és en vós, per si mateixa sens ajustament de la deïtat, no pogra ésser bastant a recrear la natura humana» (LX, 6);

6. en canvi, la Unió Hipostàtica, d'una banda, féu impossible que la humanitat de Jesús, tot i ésser del llinatge d'Adam, contragués pecat original: «enaixí com una poca gota d'aigua se deleix e-s consuma tost com cau en gran foc, enaixí, Sényer, tan és de gran vertut la vostra deïtat, que tot pecat covenc ésser delit e mundat en la humanitat en la qual la sancta persona del Fill fo encarnada» (LXI, 6); o amb una altra comparació: «Si·l bo eixert qui és empeltat en lo mal arbre ha vertut e propietat d'alterar lo fruit en bona natura e en dolça, ¡quant més, doncs, Sényer, la sancta divinal essència purificà e mundà la natura humana de pecat, per raó de l'ajustament que fo en ella!» (LXI, 17);

7. i de l'altra, elevà i ennoblí tant la humanitat individual de Jesús, que també en resultà elevada i ennoblida tota la nissaga humana: «Enaixí com vós ennobles e honràs e engranís la humanitat que presés individuença, per ço com l'ajustàs amb la deïtat, enaixí honràs tots los individuus humans ab la individuença humanitat que presés, per ço car volgués que cascum home fos del llinatge de la carn e de la sang, del qual fo la carn e la sang que vós presés» (LXI, 19; cf. 17); més encara, resultà elevada i ennoblida tota la realitat còsmica: «Lo fruit ni·l multiplicament de gràcia la qual venc per mortificament del vostre cors, no és, Sényer, null hom qui·l pogués aesmar, car de la vostra passió no tan solament se'n restaurà l'humà llinatge, ans encara ho feeren totes quantes coses ha en est món creades. 18. Car si hom no fos, Sényer, recreat, totes les coses qui són fetes per servir home foren desordonades. On,

per l'ordonament en què hom tornà per recreació, foren tornades en ordonació les coses qui són subjugades a servir home» (LXII, 17-18);

8. mitjançant tota mena de sofriments, la natura humana del Verb encarnat donà a Déu la possibilitat de manifestar el seu amor i la decisió de recrear: «Per tal que l'humana linatge fos recreat, volgués vós sostenir molts turments e molts treballs e volgués ésser ligat e nafrat e crucificat e mort. On, beneit siats vós, Sényer, com vos plac sufferre tants de treballs e tants de mals per amor de nosaltres» (LXII, 3);

9. el resultat és l'arbre de la creu i els seus fruits: «Enaixí, Sényer, com arbre qui és carregat e ple de bells fruits e de bons, enaixí, com lo vostre beneit cors penjà de la crou per recrear home, fo tota la crou carregada de fruits molts bells e molts nobles, car tota fo plena e carregada d'amor e de misericòrdia, e de pietat e de justícia, e de gràcia e d'humilitat e de paciència» (LX, 21);

10. encara hi ha una conseqüència totalment inesperada, que s'endinsa en teoria teològica, en el sentit que la recreació permet de descobrir en Déu una fesomia que creació no manifestava: «Enaixí, Sényer, com creació és subject, en lo qual és coneguda la noblea e la vertut de vostra bonea, enaixí vós havets volgut recrear home per tal que recreació sia subject, en lo qual sia demostrada l'altea e la dignitat de vostra bonea» (LX, 3).¹⁰

10. Ultra aquests tres capítols, trobem dins la XXXVI distinció, *qui tracta de fe e de raó en la figura de l'arbre de la crou*, que comença amb el capítol CCXXXVIII (*Com és tractat de la manera segons la qual fe està en home potencialment e actualment*), tot el capítol CCXLVIII, on, sota el títol *Com és provat que Nostre Senyor Déus ha recreat lo món*, podem llegir una disquisició teològica sobre el tema, de la qual copio dos números, que permeten de conèixer els objectius doctrinals, d'una banda, i la metodologia demostrativa, de l'altra:

«2. Per ço, Sényer, com los hòmens infeels no creen que vós hajats recreat lo món, per açò nós, en confiança de la vostra ajuda, nos volem esforçar com provem per raons necessàries naturals que vós havets recreat lo món, a la qual provació, Sényer, havem primerament a provar cinc coses: la primera és que tuit siam eixits e esdevençuts d'un home e d'una fembra; segona és que aquell home e fembra hagen pecat; terça, que aquell pecat sia general; quarta és que vós hajats presa carn; quinta és que hajats lo món recreat.

«3. On, beneit siats vós, sényer Déus, car per la provació de les quatre coses primeres pot hom venir a provar la quinta, ab què hom sàpia reebre los significats sensuals e los entel·lectuals de les creatures e los significats de les vostres acabades qualitats; car, si hom no sabia reebre les significacions damunt dites, l'enteniment humà no hauria ulls ab què veés ni orelles ab què oís ni peus ab què cercàs ni boca ab què demanàs los testimonis qui proven e demostren significant que vós havets recreat lo món» (OE., II, 748).

Crec que també cal recordar que trobem en el capítol LIV, *Com fo ordonada l'Encarnació de nostre senyor Jesucrist*, algunes exclamacions sobre la Mare de Déu: «...plac a vós, Sényer, ordonar com fos en est segle fembra sancta e justa, verge, vertadera, virtuosa sens tot vici... (5); «Bell ordonament fo, Sényer, com volgués prendre carn en tal verge e en tal dona, qui ha sobirana bonea e sobirana virginitat e sobirana riquea dels béns celestials, car anc no fo ni és ni serà nulla cosa après vós qui tant valla en nulla bonea, com nostra dona sancta Maria fa en tot ço qui és bo ni vertuós» (17); «On gran és, Sényer, lo vostre ordonament e la vostra saviea, car enaixí com la vostra essència divina és lo pus sobirà ésser en bonea e en vertut, enaixí vos plac

Acabaré aquesta primera part del present estudi recordant qualche altra exposició lul·liana de la doctrina de la recreació, com la del també primitiu *Llibre del gentil e dels tres savis*, en explicar el sentit *Del sisè article: De recreació*, dins el llibre terç del *Gentil*:¹¹ la col·locació indica la diferència entre aquest raonament i, per exemple, el del capítol CCXLVIII del *Llibre de contemplació*, en el qual la doctrina era exposada per a possibles lectors familiaritzats amb la metodologia tradicional de la teologia cristiana des de sant Agustí; ací, en el *Gentil*, en canvi, l'explicació era adreçada a un pagà o infidel, que calia convèncer de les raons del dogma cristià. I si, en comparació amb els textos anteriors, en aquest és més visible la presència dels primers passos de l'Art lul·liana, si es mira el contingut doctrinal, és més present que en els anteriors (*Contemplació i Doctrina pueril*) aquella persona, que fou agraciada dels béns de l'Encarnació, perquè era «lo bé d'on és ixida la humanitat de Christ, ço és nostra dona sancta Maria».¹²

encarnar en lo mellor ésser qui sia, après lo vostre; car, exceptat vós, totes quantes bonees són ni seran, enfre totes no basten ni atenyen a la bonea ni a la noblea de nostra dona sancta Maria» (18); són també dignes d'ésser llegits, en el mateix capítol, els núms. 4, 6, 7 i 16 (OE., II, 214-215).

Per tot el text del *Llibre de contemplació* pot hom trobar petites frases que il·lustren o completen la teoria exposada en els deu punts anteriors, com és ara les del cap. CCLXXIII, núm. 26, que completa el núm. 3 de la nostra síntesi, en subratllar la humilitat de l'encarnació i passió de Jesucrist: «...segons la nostra frevoltat e mesquinea e colpa és significada a l'humà enteniment la vostra gran humilitat, com vos plac prendre carn en natura humana, car, si la natura humana fos en egual vertut de la vostra deïtat no fóra significada la vostra humilitat si bé fóssets encarnat en natura humana; e si tota la humana espècia no era per pecat original en corrupció, no fóra tan significada en humilitat la vostra encarnació e passió» (OE., II, 837).

Em limitaré a afegir algunes indicacions d'altres pàgines del mateix *Llibre*, on podem trobar frases escadusseres relatives a la recreació: en el ja conegut cap. LIV, els núms. 2-3 i 9 (OE., II, 214); cap. LXXI, núm. 3 (OE., II, 251); cap. CLXXII, núms. 7 i 23-24 (OE., II, 493 i 496); cap. CLXXXIV, núm. 18 (OE., II, 538); cap. CLXXXV, núms. 11 i 15 (OE., II, 540-541); cap. CCLI, núm. 7 (OE., II, 760-761).

11. Quatre són les edicions del *Llibre del gentil i dels tres savis* en català; la primera, publicada per Jeroni ROSSELLÓ, en les «Obras de Ramon Llull», I, Palma de Mallorca 1901, 1-305; la segona, a cura de Sebastià GARCÍAS I PALOU, dins el volum primer de les «Obres essencials», Barcelona 1957, 1049-1142; la terça, a cura d'Anthony BONNER, en la seva compilació d'*Obres selectes de Ramon Llull (1232-1316)*. Vol. I. Edició, introducció i notes de A. B., Palma de Mallorca, Editorial Moll 1989, 107-272; i la quarta, d'ell mateix, dins la «Nova edició de les Obres de Ramon Llull», II, segona edició, Palma de Mallorca, 2001, 115-126, que empro en aquestes pàgines amb l'abreviatura *Gentil*.

El text llatí havia estat publicat per Iu SALZINGER, encapçalant el volum segon de les *Raymundi Lulli opera omnia*, Magúncia 1722.

Una altra obra primerenca, la *Doctrina pueril*, dedica un capítol al tema de la recreació, el quart *De recreació* (SCHIB, «Els Nostres Clàssics», 104, Barcelona 1972, 46-48); d'acord amb la naturalesa catequètica del llibre, definit el concepte, Llull es limita a resumir les narracions bíbliques del pecat original i de l'Encarnació recreadora del Fill amb la Passió i Mort, i aprofita l'ocasió per a obrir els ulls del seu fill Domènec davant la gravetat del pecat.

12. *Gentil*, 116, lín. 17; un raonament idèntic es repeteix en les línies 31-35 de la mateixa pàgina.

Un altre possible punt de referència es troba en el *Liber de XIV articulis sacrosanctae romanae catholicae fidei*, publicat per Iu SALZINGER,¹³ a diferència del *Gentil*, que compara els dos conceptes de cada una de les flors de cada un dels cinc arbres inicials del llibre, ací, en ple exercici dels principis lul·lians, compara el concepte de recreació, d'una banda, i, de l'altra, el de cada un dels setze principis absoluts o relatius de l'*Art*, la llista de les quals es troba en el primer paràgraf de la dita quarta distinció; els setze raonaments es poden reduir, si no m'erro, al «Deus est id, quo maius cogitari nequit», d'on, en conseqüència lògica, en cada cas en resulta la recreació.

L'anterior repàs al tema de la recreació en algunes de les obres primerenques de Ramon Llull, alhora que confirma la constància amb la qual el nostre polígraf s'acollia al dit tema doctrinal i al mot corresponent a l'hora de formular doctrina sobre el concepte cristià de redempció, també permet d'adonar-se que l'exposició doctrinalment més rica és, sens dubte, la del *Llibre de contemplació*, en particular la dels capítols LX-LXII.

Havent estat exposada la doctrina dels dits capítols de forma més aviat analítica, podem intentar de sintetitzar-la dient que:

a) subratlla la situació negativa de tot el llinatge humà inherent a l'estat de pecat original, si es compara amb la situació positiva d'estat d'innocència creat per Déu, anterior al dit pecat;

b) la impossibilitat humana d'eixir de la dita situació pecaminosa, que havia deixada la humanitat en un estrat infrahumà culpable; i

c) l'absoluta necessitat d'una actuació de Déu, realitzada pel seu Fill o Verb, que ha estat recreador pel fet d'ésser Déu i ho ha estat sobretot en la seva passió i mort pel fet d'ésser home, pel camí de l'Encarnació i de la Passió, de les quals raja la medicina que guareix les ferides i plagues heretades d'Adam pel pecat original, de manera que «ubi abundavit delictum, superabundavit gratia».¹⁴

Aquesta doctrina ens tornarà al davant en la tercera part d'aquest estudi.

13. Dins el conjunt del llibre, és dedicada al tema de la recreació la *Quarta distincio, quae est de recreatione mundi*, en el volum II, II, de la MOG, 154-158.

14. *Rom*, v, 20.

Completaré aquesta exposició doctrinal dient que el tema de la 'recreació' també és àmpliament explicat en l'*Arbre de ciència*, que ens ocuparà tot seguit; i ho és en la secció *De les flors de l'Arbre apostolical*, que conté una part sobre els articles de la fe, el capítol sisè de la qual és *De recreació*: «Recreació és lo sisè article e aquest departim en quatre parts: la primera part és que'l primer home pecàs; la segona és que'l pecat fos general sensualment; l'altra és que'l pecat fos general esperitualment; l'altra és que sia estada la recreació» (OE, I, 697); els tres primers punts són exposats en les pàgines 697-701; en acabar llegim: «La quarta manera de provació és de recreació, la provació de la qual no cau en aquest loc, pus que havem de provar que el Fill de Déu sia encarnat e-n quant home crucificat; per què provat que ell sia encarnat e per recrear home, crucificat, és aquest article de recreació provat en la provació d'aquells dos articles» (OE, I, 701); la 'provació d'aquells dos articles' es troba en les pàgines 704-706 (*Que Jesucrist sia con-*

II. *El planteig correcte*¹⁵

Calgué que passessin una quinzena d'anys abans que el tema de la Puríssima Concepció de Maria, donés en la ploma de Ramon Llull una passa important: fou en escriure l'*Arbre de ciència*.¹⁵ i en concret en completar en l'*Arbre qüestionari* la doctrina sobre l'*Arbre maternal*, on arriba un moment que es fa la següent pregunta:

«QÜESTIÓ: Ramon, en aquell temps que nostra Dona fo concebuda ¿fo concebuda en peccat original? - SOLUCIÓ: Peccat e virtut són contraris, e en aquell temps que nostra Dona fo concebuda començà virtut pus fortment ésser contrari a peccat, que en lo temps passat peccat ésser contrari a virtut. Covén, doncs, que nostra Dona sia estada concebuda sens peccat. E ve a la rúbrica damunt dita».¹⁶

cebut de Sant Esperit) i 773 (*Del fruit de l'arbre de Jesucrist*): «Lo fruit d'aquest arbre consideram en quatre maneres: la primera és per recreació...». En escriure aquestes pàgines Llull ja tenia al cap la pregunta que centrà la segona part d'aquest estudi.

15. El text original català, del 1295, fou publicat a cura de Salvador Galmés dins la col·lecció ORL, XI-XIII, Palma de Mallorca 1917-1936, i en les OE, I, Barcelona 1957, 547-1046.

Darrerament ha estat publicat en tres volums el text llatí de l'*Arbor Scientiae* a cura de Pere Villalba, dins el CC CM, CLXXXA-B-C, Turnhout, Brepols 2002. Amb motiu d'aquesta publicació hom celebrà un congrés internacional, les col·laboracions al qual han estat aplegades en el llibre *Arbor Scientiae. Der Baum des Wissens von Ramon Llull*. «Akten des Internationalen Kongresses aus Anlass des 40-jährigen Jubiläums des Raimundus-Lullus-Institutes der Universität Freiburg i. Breisgau» (*Instrumenta Patristica et Mediaevalia*, 42. Subsidia lulliana, 1), Turnhout, Brepols 2002, 372 pp. L'arbre dotzè dels setze que constitueixen el conjunt de l'*Arbre de ciència*, l'*Arbre maternalis*, dedicat a la Mare de Déu, fou explicat per Blanca Garí, *Al despuntar el alba. Maria y el Árbol de la madre*, *ibid.*, 265-272, que, però, no parà atenció al tema de la Puríssima, situació repetida en la introducció al *Liber de sancta Maria*, en l'edició de les RLOL, XXVIII, 49-52 (CC CM, CLXXXII), Turnhout, Brepols Publishers 2003, 3-33.

16. OE, I, 956/I. El text de l'edició llatina és poc o molt diferent: «QUAESTIO: Raimunde, tempore quo domina nostra fuit concepta, fuit concepta in peccato originali? SOLUTIO: Peccatum et virtus sunt contraria, et quia illo tempore, quo domina nostra concepta fuit, virtus fortius incepit esse contraria peccato quam in tempore transacto, oportet, quod domina nostra concepta fuerit absque peccato», XVI. *De arbore quaestionali, quaestio* 529 (Raimundi LULLI, *Arbor scientiae* [cit. en la nota 15], 1186, lin. 1820-1825).

Sobre aquest arbre XVIè de l'*Arbor Scientiae*, cal veure l'estudi de Klaus Jakobi, *Über den Baum der Fragen*, en el volum específic citat en la nota anterior, 343-359; l'autor hi ha contades 4040 qüestions. Sobre el sentit de la pregunta que hi és formulada, Domínguez, *Els apòcrifs...* (cit. en la nota 2), 17, s'expressa de manera que el lector en pot treure la idea que el problema no havia estat plantejat amb aquests termes abans de Duns Escot: «Al contrari de la tradició anterior, que en parlar del tema utilitza, com ja hem vist, el terme 'sanctificatio', Escot planteja amb claredat meridiana: «quaero utrum beata Virgo fuerit concepta in peccato originali». La veritat és que, abans d'Escot, i en concret el 1295, tant Ramon Llull com William de la Ware havien formulada la mateixa pregunta, i no pas entorn la 'sanctificatio', ans sobre la 'conceptio'.

Recordem que, tal com diu Viola Tenge-Wolf en la introducció a l'edició de la *Tabula generalis*: «Bei der Wahrheitsfindung, stehen für Llull nicht, wie man vielleicht erwarten könnte,

Si hom es mira aquest paràgraf amb poca atenció, res no li suscitaria l'interès, ja que, d'una banda, el fragment no és res d'altre que una de les més de quatre mil preguntes amb les corresponents respostes de l'*Arbre qüestionari*, i de l'altra, la pregunta es refereix a un punt accidental, al moment del temps en què tingué lloc la concepció de la futura Mare de Déu.

Però si ens fixem en l'estructura de l'*Arbre de ciència*, ens adonarem que les *Qüestions de les fulles de l'arbre maternal*, una de les quals és la que acabem de transcriure (OE, I, 955-956), corresponen a la doctrina *De les fulles de l'arbre maternal* (OE, I, 742-744), i més en concret les quatre preguntes *De les qüestions de temps* (OE, I, 956), al paràgraf *De temps*, que és una *De les fulles de l'arbre maternal* (OE, I, 744).

I si encara fitem l'ensenyament exposat tant en els paràgrafs expositius com en les qüestions, ens adonarem que la doctrina té prou més transcendència, car el tema del temps recorda que entre Adam i Jesucrist, profetes i sants esperaven adelerats «lo temps en lo qual nasqués nostra Dona e-l temps en lo qual son Fill fos encarnat», car en aquests moments es trobava el centre de la història humana i àdhuc còsmica, car «a aquell temps s'havien tots los altres temps dels corses celestials e dels terrenals e tots lurs moviments per ço que fos la recreació» (OE, I, 744), ja que «no atenyien la fi del serviment ni la fi per raó de la qual eren creats, la qual fi perduda havien per l'original pecat. Estec, doncs, lo temps en què nasc nostra Dona en molt gran exalçament e granea de bondat e en gran desiderabilitat de sants e utilitat d'aquells, e encara en gran habilitat dels corses celestials e terrenals» (*Ibid.*).

És normal i explicable que, fetes les anteriors afirmacions sobre la centralitat del temps que passà entre el naixement de la Mare i l'encarnació del Fill, Llull es plantegi la pregunta sobre quina fou la situació de la Mare en relació al pecat original des del moment de la seva concepció, cosa que fa la primera *De les qüestions de temps* acabada de transcriure. I abans d'arribar a la resposta concreta, Llull hi estableix una doctrina: en la concepció de la futura Mare de Déu es capgirà la contraposició pecat-virtut pel fet que des d'aquell moment aquesta començà d'actuar amb més força que aquell («començà virtut pus fortment ésser contrari a pecat que en lo temps passat pecat ésser contrari a virtut»): ja només manca la conseqüència: «Covén, doncs, que nostra Dona sia estada concebuda sens pecat».

Aquesta és una afirmació important, però només genèrica; fins i tot tindrem en la tercera part d'aquest estudi una formulació teològica de la Puríssima Concepció de Maria molt més elaborada i rica. Per això, no cal insistir ara en la resposta a la pregunta o qüestió, ans en la pregunta mateixa, que, formulada a París, és a dir, en l'empori de la gran teologia escolàstica de la Baixa

primar die Antworten auf die Fragen im Vordergrund, sondern zunächst die Fragen selbst» (CC CM, CLXXXI, ROL, XXVII), Turnhout, Brepols 2002, 41*: és una observació elemental: tota pregunta és alhora el camí per on ha de discórrer la resposta, si es vol mantenir dins el terreny de la lògica.

Edat Mitjana, els anys 1295-1296, no deixava de tenir un dring de desafiament, sobretot venint de qui no tenia una capacitat universitària en teologia, i menys una de la facultat de teologia de París.

La teologia de la ,sanctificatio'

És, en efecte, una realitat constatable que els grans mestres de la teologia catòlica de la segona meitat del segle XIII, tant si manifesten la pròpia doctrina en comentaris als *Libri sententiarum* de PERE LLOMBARD, com en síntesis pròpies del tipus de la *Summa theologiae* de sant TOMÀS D'AQUINO, des del moment que plantegen la ,quaestio' sobre la relació inicial entre Déu i Maria, són unànimes a formular llur doctrina al voltant del concepte de ,sanctificatio'.

Arribat, en el seu comentari al llibre terç de les dites *Sententiae*, a la dist. III, cap. 1, núm. 2: *Quod non tantum illa caro (Christi), sed etiam sacra Virgo ab omni peccati contagio a Spiritu Sancto mundata fuit*,¹⁷, el 1249 el futur sant ALBERT EL GRAN es preguntava: *An caro beatæ Virginis fuit sanctificata ante animationem, vel post*,¹⁸, i responia així:

«Solutio. Dicimus quod beata Virgo non fuit sanctificata ante animationem: et qui dicunt oppositum, est haeresis condemnata a beato Bernardo in epistola ad Lugdunenses, et a magistris omnibus Parisiensibus».¹⁹

17. Per al text de PERE LLOMBARD em serveixo de l'edició crítica dels EDITORES FRANCISCALES de Quaracchi-Grottaferrata: Magistri PETRI LOMBARDI, *Sententiae in IV libris distinctae*. Editio tertia ad fidem codicum antiquiorum restituta. Tomus II. *Liber III et IV* (Spicilegium Bonaventurianum, V), Grottaferrata, Editiones Collegii Sancti Bonaventurae ad Claras Aquas 1981, 32-33; heus ací la seva forma d'expressar-se: «Mariam quoque totam Spiritus Sanctus in eam praeveniens purgavit, et a fomite peccati etiam liberavit...»; i «... totam Virginem, Spiritu Sancto praeveniente ab omni labe peccati castificatam». *ibid.*, 32 i 33; si no m'erro, no usa, almenys ací, el terme de ,sanctificatio', que, en canvi, es troba en la cèlebre lletra de sant BERNAT *Ad canonicos Lugdunenses de Conceptione S. Mariae*: «... copiosior sanctificationis benedictio in eam descenderit...», *Epistola 174*, dins *Sancti Bernardi Opera*. VII. *Epistolae*. I. *Corpus Epistolarum 1-180 ad fidem codicum recensuerunt* J. LECLERCQ, H. ROCHAIS, Romae, Editiones Cistercienses 1974, 388-392, p. 390, lín. 17-18.

18. B. ALBERTI MAGNI, *Commentarium in III Sententiarum*, dist. III, art. IV (*Opera Omnia*, cura et labore Augusti BORGNET), París 1894, 46-48.

19. *Ibid.*, 47/I: més que el sentit negatiu de la resposta, cal subratllar l'extrema qualificació negativa de la tesi: «est haeresis». Recordem que aquesta tan greu qualificació fou la que també donava fr. PETRUS IOHANNIS (Oliu), tal com no desaprovava l'ocasió de recordar-ho l'inquisidor Nicolau EIMERIC (cf. «ATCA», II (1983), 289, línies 532-535).

Quant a la referència de sant Albert el Gran a l'*Epistola ad canonicos Lugdunenses* de sant Bernat de Claresvalls, i atesa la importància que tingué en la història de la doctrina sobre la Puríssima la posició negativa de sant Bernat en aquella lletra, hom pot veure L. GRILL, *Die angebliche Gegnerschaft des hl. Bernhard von Clairvaux zum Dogma von der Unbefleckten Empfängnis Marias*, dins «Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis», XVI (1960), 60-91; i el recent article de Marie-Bénédicte DARY, *Saint Bernard et l'Immaculée Conception: la question liturgique*, dins «Revue Mabillon. NS.», 74/13 (2002), 219-236.

Al cap de pocs anys, entorn el 1252, el futur sant BONAVENTURA, també ell en el comentari al llibre III, dist. III de les *Sententiae*, s'encarava amb la mateixa pregunta en l'artículus primus', *De sanctificatione Virginis quoad congruentiam temporis*. Quaestio I: *Utrum caro Virginis sanctificata fuerit ante animationem*; la resposta no és gaire diferent de la del dominicà Albert:

«Respondeo dicendum, quod caro beatæ Virginis ante animationem non fuit sanctificata; non quod Deus non potuerit carnem Virginis purificare antequam animare, sed quia sanctificatio habet esse per aliquod donum gratuitum superaditum, quod quidem non habet esse in carne, sed in anima...».

«Et ideo, simpliciter concedendum quod caro eius [Virginis] ante animationem non fuit sanctificata».²⁰

Només havien passat tres anys i el futur sant TOMÀS D'AQUINO escrivia al seu comentari a les *Sententiae* de Pere Llombard; també ell, exposant el llibre III, dist. III, q.1, art. 1, es preguntava *Utrum beata Virgo fuerit ante sanctificata quam conceptio eius finiretur*;²¹ i responia així:

«Respondeo dicendum quod, sicut dicit Dionysius, sanctitas est ab omni immunditia libera et perfecta et immaculata munditia; unde, cum sanctificari sit sanctum fieri, oportet quod sanctificatio emundationem ab immunditia spirituali ponat, prout nunc de sanctificatione loquimur. Emundatio autem a spirituali macula, scilicet culpa, sine gratia esse non potest, sicut et tenebra non nisi per lucem fugatur; unde, sanctificatio tantum ad eos pertinet qui gratiæ capaces sunt: et quia proprium subiectum gratiæ est rationalis natura, ideo ante infusionem animæ rationalis beata Virgo sanctificari non potuit, etc., et ideo beata Virgo in peccato originali fuit concepta».²²

20. *Commentaria in quatuor libros Sententiarum magistri Petri Lombardi*. Tomus III. *In tertium Sententiarum*, commentarius in dist. III, pars I (Doctoris Seraphici BONAVENTURAE... *Opera omnia*... studio et cura PP. Collegii a S. Bonaventura), Ad Claras Aquas 1887.

Per a complement d'informació, afegiré aquest fragment: STI. BONAVENTURAE, *In tertium librum Sententiarum*, dist. III, pars I, art. 1, quaestio II: *Utrum anima beatæ Virginis sanctificata fuerit ante originalis peccati contractionem*: «...quidam dicere voluerunt, in anima gloriosæ Virginis gratiam sanctificationis prævenisse maculam peccati originalis... Aliorum vero positio est, quod sanctificatio Virginis subsequuta est originalis peccati contractionem; et hoc quia nullus immunis fuit a culpa originalis peccati, nisi solum Filius Virginis... 'Omnes peccaverunt...' (Rom III, 23)... Hic autem modus dicendi communior est, et rationabilior et securior» (COLLEGIUM STI. BONAVENTURAE, III, Ad Claras Aquas 1887, 60-67).

21. Sancti THOMAE AQUINATIS, *Opera omnia ut sunt in indice thomistico*... curante Roberto BUSA. I. *In quatuor libros Sententiarum*, Stuttgart, Frommann-Holzberg 1980: Però el primer text tomista al qual fa referència la nota següent, diu així: «... puritas intenditur per recessum a contrario: et ideo potest aliquid creatum inveniri quo nihil purius esse potest in rebus creatis, si nulla contagione peccati iniquitatum sit: et talis fuit puritas beatæ virginis qua a peccato originali et actuali immunis fuit...».

22. *Ibid.*, 268 i 269/I. L'autor de la *Concordia opinatæ contradictionis in dictis beati Thomae super conceptionis virginis Matris Dei dignissima puritate* (cf. nota 46) propugnava que el doctor d'Aquino havia ensinystada la Immaculada Concepció de Maria en l'*In Primum Sententiarum*, dist.

Una vintena d'anys més tard, el mateix sant TOMÀS en la *Summa theologiae*, III, q. XVII, art. 2 es preguntava *Utrum Beata Virgo sanctificata fuerit ante animationem*,²³ i responia:

«...sanctificatio Beatae Virginis non potest intelligi ante eius animationem... quia sanctificatio de qua loquimur non est nisi emundatio a peccato originali; sanctitas enim est ‚perfecta munditia‘, ut Dyonisius dicit, 12 cap. *De divinis nominibus*. Culpa autem non potest emundari nisi per gratiam: cuius subiectum est sola creatura rationalis. Et ideo, ante infusionem animae rationalis Beata Virgo sanctificata non fuit».²⁴

Contemporani de Ramon Llull a París, RICARDUS DE MEDIÁVILLA, mestre en la Facultat de Teologia entorn el 1295, es qüestionava *Utrum caro Virginis fuerit sanctificata antequam animata*;²⁵ la seva determinació magistral diu així:

«...carnem Virginis ante animationem fuisse sanctificatam dupliciter potest intelligi, uno modo, ita, quod ante animationem facta fuerit subiectum sanctitatis, et sic non potuit esse verum. Nulla enim creatura nisi rationalis, vel intellectualis, potest esse sanctitatis subiectum. Alio modo ita, quod illi carni fuerit data aliqua dispositio per quam esset in anima sibi unienda sanctitatis causativa, et hoc etiam non est verum. Anima enim Virginis ex sui unione ad illam carnem peccatum originale contraxit.»²⁶

XLIV, q. 1, art. 3, ‚ad tertium‘ (cf. nota 48; i LE BACHELET, *Immaculée Conception...* (cit. en la nota 1), col. 1053-1054); però en els comentaris posteriors i en la *Summa theologiae* aquella doctrina no és repetida, i potser fou oblidada perquè no encaixava amb la teoria de la ‚sanctificatio‘; per tant, considerem que la doctrina pròpia de sant Tomàs d'Aquino és la posterior, la de l'*In tertium Sententiarum*, o la definitiva de la *Summa theologiae*.

23. Sancti THOMAE AQUINATIS, *Summa theologiae*, cura FRATRUM EIUSDEM ORDINIS (Biblioteca de Autores Cristianos, 83), Madrid, BAC 1952, 212/I.

24. *Ibid.*, 212/II. Tinc la impressió que el mateix sant Tomàs s'adonà que la seva explicació no solucionava el problema: això és almenys allò que penso veure en la resposta al ‚ad primum‘ de *Summa theologiae*, III, q. XXVII, IV: «...in beata Virgine post sanctificationem in utero remansit quidem fomes, sed ligatus: ne scilicet prorumperet in aliquem motum inordinatum, qui rationem praeveneret. Et licet ad hoc operaretur gratia sanctificationis, non tamen ad hoc sufficiebat: alioquin virtute illius gratiae hoc ei fuisset praestitum, ut nullus motus posset esse in sensualitate eius non ratione praeventus, et sic fomitem non habuisset, quod est contra supradicta [in art. 3]. Unde oportet dicere quod complementum illius ligationis fuit ex divina providentia, quae non permittebat aliquem motum inordinatum ex fomite provenire», *ibid.*, 217/I; els subratllats són meus.

25. Clarissimi theologi magistri RICARDI DE MEDIÁVILLA, *Super quatuor libros Sententiarum*, tomus tertius, dist. III, art. 1, q. 1, Brixiae, Apud Vincentium Sabium 1591, 486 pp.

26. *Ibid.*, 26 i 27.

La lectura dels raonaments dels grans teòlegs de la segona meitat del segle XIII em deixa amb una doble impressió: primera, que ells es trobaren empresonats dins el raonament que la culpa només podia ésser esborrada per la gràcia de Déu, i que aquesta només podia ésser donada a l'ànima un cop ja infosa en el corresponent cos humà, és a dir, un cop constituïda la per-

Aquests quatre teòlegs de la segona meitat del segle XIII i cada un d'ells són ací recordats no sols com a personificadors d'un cert anticoncepcionisme, ans encara en tant que representants d'una autèntica potència teològica, aquella que com un bloc formaven els mestres de la Facultat de Teologia de París.²⁷

Encara que el curt paràgraf de l'*Arbre de ciència* fos més breu i constés només de la seva primera línia, la de la ,quaestio', aquella línia seria important en la història de la doctrina positiva sobre la Immaculada Concepció, perquè, potser per primera vegada el problema era plantejat en els seus termes reals, els de la ,concepció' i no pas els de la ,santificació'. No m'atreveixo a relacionar la dita posició teològica concepcionista amb el fet que, des dels anys finals del segle XIII i començaments del XIV, la celebració de la festa del vuit de desembre en les diverses esglésies diocesanes o monacals passés, a poc a poc, o de no existir o de denominar-se *In festo sanctificationis BMV* (títol conservat, per exemple, en la litúrgia de l'orde dominicà), a intitular-se *In festo Conceptionis BMV*.²⁸

sona; però malgrat la força del raonament, ells veien que la dita explicació no lligava tots els caps, i per això sant Bonaventura deixava ben clar: «non quod Deus non potuerit carnem Virginis purificare antequam animare...» (nota 20); i sant Tomàs veia que li mancava un «complementum illius ligationis (fomitis)» (nota 24) i Mediavilla veia la possibilitat absoluta «quod illi carni fuerit data aliqua dispositio...» (nota 26).

La intuïció provocadora de Llull consistí a col·locar tot el problema en el primer moment de la ,concepció' i, si es vol, fins i tot a parlar de ,santificació' en aquell moment, malgrat d'haver exposat que la infusió de l'ànima humana és el darrer dels passos de la constitució de l'home.

27. Que aquell bloc existia i que, almenys els primers temps del segle XIV, seguia essent i considerat poderós, el 1309 ho afirmava almenys de forma implícita, IOHANNES DE POLLIA-CO (Jean de Pouilly): «Neque etiam aliquis doctor hactenus ausus est dicere contrarium, cuius scripta sint in studio Parisiensi publicata»: citat per Carolus BALIÇ, *Quaestiones disputatae de Immaculata Conceptione*, Sibenici 1931, 13, i a través d'ell per Victorin DOUCET, *P. J. Oliivi et l'Immaculée Conception*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 36 (1933), 550-551; fos o no fos parisenc, fra Pèire JOAN (Oliu) s'ha de col·locar en el mateix grup de la Sorbona i amb el màxim de contraposició als immaculistes: la de considerar-los heretges i heretgia llur doctrina, exactament igual com havia fet Albert el Gran (cf. nota 19). Sense eixir de casa, tenim una mostra de com actuaven els mestres de la Facultat de Teologia de París, en el cas del *De adventu antichristi* d'Arnau de Vilanova, sobre el qual hom pot veure el meu *Sobre la primera crisi entorn el De adventu antichristi d'Arnau de Vilanova. París 1299-1300*, dins «ATCA», XX (2001), 349-402.

28. La festa litúrgica de la Concepció celebradora el vuit de desembre fou decretada pel bisbe i capítol de la seu de Barcelona el 4 de novembre del 1281: «...nos Arnaldus, Dei gratia Barchinonensis episcopus, et capitulum... laudamus et approbamus... statuentes et ordinantes quod dictum festum conceptionis Beate Marie celebretur quolibet anno in nostra sede et in toto episcopatu...», després que el canonge Bertran de Molins havia demanat «ut perpetuo celebretur festum conceptionis beate Virginis Marie in sede Barchinone et in toto episcopatu eiusdem», afegint a la sol·licitud una fundació econòmica destinada a sufragar les despeses de la solemnitat amb còngrua retribució de tots els oficients; el text del document fundacional, transcrit del pergami original conservat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, fou ja publicat per Faustino GAZULLA, *Los reyes de Aragón y la Purísima Concepción de María Santísima*, Barce-

El desplaçament de l'una a l'altra d'ambdues posicions (la teològica i la litúrgica), sense que fos estrictament paral·lela si que fou més o menys contemporània, car aquells anys la fortalesa antiimmaculista de la facultat de teologia de París començava de deixar veure les primeres esquerdes, ja que William de la Ware, després d'haver explicat les *Sententiae* a Oxford entorn al 1295, les comentava deu anys després a París, on admetia la legitimitat teològica de plantejar la ,quaestio' en termes diversos d'aquells que usaven els mestres favorables a la ,sanctificatio'; la seva ,quaestio' deia així: *Quaeritur utrum beata Virgo concepta fuerit in originali peccato*.²⁹ Ell establia la legitimitat del problema, no però, com a camí únic d'explicació, ans només com a ,alia... opinio', i per això, en arribar a l'exposició de la doctrina no es definia entre Escil·la i Caribdis i es manifestava mínimament favorable a la tesi concep-

lona 1905, 58-59. En aquest moment és en curs de publicació dins «Analecta Sacra Tarracoen-sia», l'estudi de Josep ALANYÀ, *Culte i devoció a la Puríssima al bisbat de Tortosa (s. XIII-XX)*, en volum dins el qual hi haurà estudis sobre el mateix tema al bisbat de Barcelona; no cal dir que seria molt benvingut un estudi semblant per als bisbats de les Balears i Pitiüses; sabem que el 1506 el 8 de desembre, la Seu (i per tant, el bisbat) de Mallorca celebraven *In solemnitate Conceptionis beate Virginis Marie*, tal com consta en Gabriel SEGUÍ TROBAT, *El Missal mallorquí del 1506. Estudi i edició segons l'exemplar de la Biblioteca Bartomeu March* (Col·lectània Sant Pacià, 79), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2003, 459; segons l'editor, el formulari de la missa era el de Leonard Nogarolis, del 1476; per tant, la recepció en el *Missale secundum usum Sedis Maioricensis* fou poc o molt posterior a aquell any: i, doncs, abans del dit moment, quina era la situació? Si ja hagués estat celebrada la *Conceptio* BMV hauria calgut introduir el formulari Nogarolis? Abelliria d'esbrinar-ho; seria una aportació al tema del lul·lisme mallorquí entre el 1315 i la segona meitat del segle següent.

Però la decisió de bisbe i capítol barceloní del 1281 sembla que no era la primera de Catalunya, car un segle abans, el 1183, un document del monestir de Ripoll, que es trobava en el ms. 285, f. 94, cremat per l'incendi del 1835, però resumit pel darrer arxiver, Roc d'Olzinelles, certificava que havia estat objecte de fundació la «refecció en el dia de la Concepció de la Virgen»; però la determinació de la ,pitància' o celebració de taula, no era altra cosa que el darrer pas d'un conjunt de determinacions fundacionals, les primeres de les quals establien els detalls de la celebració litúrgica i la forma de sufragar-ho tot; acaba de publicar la nota de Roc d'Olzinelles, Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Llibre de refeccions del monestir de Santa Maria de Ripoll*, dins «Studia Monastica», 46 (2004), 375, núm. 54. Subratllem que un d'aquests resums informa que abans d'acabar el 1231, el monestir de Ripoll havia pagat la ,vigesima Maioricarum' (cal suposar que es tractava del vintè sobre els ingressos, imposat a persones i institucions eclesiàstiques de Catalunya per a la conquesta de Mallorca).

29. Cf. Fr. GULIELMI GUARRAE, fr. IOANNIS DUNS SCOTI, fr. Petri AUREOLI, *Quaestiones disputatae de Immaculata Conceptione beatae Mariae Virginis* (Bibliotheca Franciscana Scholastica Medii Aevi, t. III), Ad Claras Aquas, Collegium Sancti Bonaventurae 1904, 4-5. Una primera informació sobre William of Ware és la de Ludwig HÖDL, *W. v. Ware*, dins el «Lexikon des Mittelalters», IX, *Werla bis Zypressen; Anhang*, München 1998, cols. 193-195. Per a ulterior informació sobre aquell mestre, hom pot consultar A. EMMEN, *Wilhelm von Ware, Duns Scotus' Vorläufer in der Immaculatalebre*, dins «Antonianum», 40 (1965), 363-394; P. F. Milder, *The Oxford Theologians of the Thirteenth Century and the Immaculate Conception*, dins «Marianum», 2 (1940), 284-306; Pietro MIGLIORE, *La dottrina dell'Immacolata in Guglielmo de la Ware, O. Min., e nel b. Giovanni Duns Scoto, O. Min.*, dins «Miscellanea Franciscana», LIV (1954), 433-538.

nista no pas per raons teològiques, ans perquè ,no se sap mai' i, per tant, volia mantenir-se en òptima relació amb la Mare de Déu.

Coneguem la seva doctrina a través d'algun dels seus fragments, que demostren ésser d'ell el cèlebre ,potuit, decuit, ergo fecit' secularment atribuït al seu deixeble sant Duns Escot:

«...alia est opinio quod non contraxit originale. Quam volo tenere, quia, si debeam deficere, cum non sim certus de altera parte, magis volo deficere per superabundantiam, dando Mariae aliquam prerogativam, quam per defectum... Unde, primo volo ostendere possibilitatem, secundo congruentiam, tertio actualitatem, quarto potentie multipliciter, quinto quod festum conceptionis est celebrandum, et sexto quod festum esset celebrandum, etiamsi esset concepta in originali» (4-5).

1. «Possibilitatem ostendo sic: ...Illa massa carnis, ex qua corpus Virginis fuit formatum, simul fuit seminata et mundata. Ex parte autem seminantis fuit in ea qualitas morbida; sed eatenus, qua fuit inde formandum corpus Virginis, fuit mundata, non dico sanctificata, quia sanctificari non potest, nisi quod est susceptivum peccati et gratiae, cuiusmodi est sola anima» (5);

2. «Congruentia autem patet, quia postquam Filius eius est ipsa munditia, congruum fuit, ut faceret Matrem suam ita mundam, sicut potuit, et sic non solum mundaret, sed ab omni immunditia preservaret...» (6).

3. «Quod sic factum sit, sunt auctoritates. Lincolniensis, ut dicitur, hoc posuit.³⁰ Et Alexander Nequam... Item, Anselmus... Item, Richardus de Sancto Victore... Item, Augustinus...» (6-7).

4. «Quarto ostenditur multipliciter potentiae ad gratiam. Est enim duplex potentia ad gratiam, scilicet naturalis et obediencialis... Unde beata Virgo impleta est gratia secundum utramque potentiam obediencialem... (1. que potest repleti natura stante in proprio supposito absolute; 2. alia est potentia ad gratiam, quae potest repleti, natura stante in proprio supposito non absolute, sed in relatione, ut suppositum illud sit Mater Dei...).³¹

Una cosa em sembla clara: per a William de Ware, la de la Puríssima Concepció de Maria no és pas l'única possibilitat teològica ni ell no la defensa com a única possible, ans només com a ,alia, l'altra'; la principal segueix essent l'anticoncepcionista.

30. Entorn a la posició doctrinal de ROBERT GROSSETESTE, les recerques actuals han confirmat dos extrems: 1. Que li havia estat atribuïda la doctrina de la Immaculada Concepció; 2. Però que en realitat ell només defensà la Immaculada, no pas en el moment de la concepció, ans ,in ortu', en el naixement; i que, doncs, ni tan sols arribà a defensar la ,sanctificatio in momento infusionis animae'. Hom pot veure les pàgines dedicades a tema per Ephrem LONGPRÉ, *Robert Grosseteste et l'Immaculée Conception*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 26 (1933), 550-551; i les de Servus GIEBEN, *Robert Grosseteste and the Immaculate Conception, With the Text of the Sermon Tota pulcra es*, dins «Collectanea Franciscana», 28 (1958), 211-222, on el text del Grosseteste arriba a aquesta conclusió: «Fuit igitur beato (!) Virgo, ut dictum est, sine macula peccati in ortu suo».

31. Vegeu el llibre indicat en la nota 29, 4-7.

Així, doncs, encara que un d'ells presentés o hagués presentada la hipòtesi immaculista, els mestres de la Facultat de Teologia de París, durant tot el segle XIII i els primers anys del XIV defensaren sense excepció que la futura Mare de Déu fou santificada entre el moment en què la seva matèria corpòrea acabava de rebre l'ànima racional (posició normal) i el del naixement (Grosseteste, que no fou teòleg de París); i amb no menor decisió negaren qualsevol intervenció divina purificadora anterior a l'animació, és a dir, en el primer moment d'existència, el de la concepció.

No ens calen d'altres informacions per atribuir a Ramon Llull una certa voluntat de provocació pel fet de defensar doctrinalment (i no pas com a possible i plausible via alternativa a la de la ,santificatio', com feia William de Ware), ans com un fet important en la història de la salvació cristiana la Concepció Immaculada de Maria just a París els anys 1297-1298 sota un títol dedicat a problemes teològics tothora discutibles en el llibre de text per a l'ensenyament i l'aprenentatge de la teologia en la Facultat de Teologia parisenca, les *Sententiae* de PERE LLOMBARD.³²

III. La qüestió 96 entorn de les *Sententiae* de Pere Lombard

Encara no eren passats tres anys que havia estat escrit l'*Arbor scientiae*, Llull s'havia traslladat a París, i ell, que no sembla haver estat mai reconegut ni com a mestre ni com a batxiller d'aquella Facultat de Teologia, decidí de fer notar la seva presència en la ciutat universitària per excel·lència amb un altre llibre, en el qual exposava el seu punt de vista doctrinal entorn cent quaranta qüestions, que tocaven tots els quatre llibres de les dites *Sententiae*. Una d'aquestes, la 96, repesca la pregunta ja coneguda de l'*Arbre de ciència*, ací, però, anant al cor del problema, en el sentit que, a diferència d'allí, ara no es limitava a preguntar pel ,temps'.

Cercant, doncs, d'enfocar el tema en tota la seva profunditat, Ramon Llull (o l'Hermità per ell) es pregunta *Utrum beata Virgo contraxerit peccatum originale*. Comparada amb la formulació de l'*Arbre de ciència*, i deixant l'afegitó del ,temps', ambdues resulten ésser equivalents, encara que amb qualche variant: el sintagma ,peccat original' és idèntic en les dues preguntes; la Mare de Déu, Maria, és expressada tant amb ,nostra Dona' allí com amb ,beata Virgo' ací; la variant es troba en el verb ,fo concebuda' o ,contraxit'; però la tradició teolò-

32. El títol del llibre lul·lià és *Disputatio Heremiteae et Raimundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi*, l'èxplícit del qual porta la data en què fou acabat: el 22 d'agost del 1298. Tot i que fou publicat a Lió el 1491 i a Venècia el 1507, per al text del capítol 96 utilitzo en aquestes pàgines la còpia manuscrita més antiga, que ara es troba a Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10532, ff. 68-67 (aquesta inversió de xifres no és errada, car els corresponents folis foren relligats en seqüència inversa), datable de mitjan segle XIV i escrit en àrea catalana; és editat al final d'aquest article.

gica que arribava a Llull només veia la ,contracció - contraxit' de l'herència adàmica del pecat original en el fet de la generació sexual (,fo concebuda'), que empeltava el nou ésser humà amb el primer pare i tota la seva nissaga i el feia cohereu de la culpa de la inicial parella. Les dues preguntes, doncs, són idèntiques en el pla de les idees, però la resposta de la *Disputatio Heremitaie et Raimundi super aliquibus quaestionibus magistri Petri Lombardi*, permet de veure el tema amb tota la seva grandària teològica.

Després de la ,quaestio', el text del capítol té dues meitats ben clares: la primera dóna la resposta doctrinal de Ramon Llull sobre el tema plantejat en la pregunta (línies 2-33), la segona presenta les objeccions de l'Hermità i la resposta de Ramon Llull (línies 34-69).

La doctrina puríssima de Llull se centra en l'Encarnació humana del Verb de Déu, i parteix del pressupòsit que la dita encarnació no es limità a ésser un fet merament biològic, ans una cèntrica realitat salvífica, el fet bàsic i fontal de l',Economia' divina envers la humanitat i tota la realitat creada, dins el o la qual han d'haver col·laborat tant el Pare com la mare; i atesa la necessària col·laboració d'ambdós en el dit fet fontal i bàsic, Llull afirma que entre les col·laboracions d'ells dos en la Unió Hipostàtica hi ha d'haver hagut una certa ,proportio': si l'acció de Déu assumint carn en la Verge Maria havia de constituir el fet de la màxima bondat, poder, força i finalitat³³ possibles que Déu realitzava ,ad extra' en una creatura, la proporcional aportació de Maria fou la de trobar-se disposada i prompta a la dita actuació de Déu assumint carn d'ella; disposició i promptitud que consistien en la virginitat i en la total absència de pecat actual o original, car és impensable que un subjecte humà participi de pecat pugui aportar la seva part proporcional a l'obra suprema de Déu ,ad extra', car, si participés de qualsevol forma de pecat, per l',assumptio carnis' posaria a disposició de Déu una carn infecta de pecat. Subratllaré que les paraules ,disposita', ,proportio' i ,concordare' no es realitzarien plenament si l'aportació materna fos merament negativa (absència de pecat): la proporció, la concòrdia entre Pare i mare, que fan que aquesta es trobi preparada per a la missió ,recreativa', demanen que també per part de la mare hi hagi, tant com estigui al seu abast, aquella «maiori magnitudine

33. La referència a algunes de les ,dignitats' de Déu en elles mateixes o en llur repercussió en la realitat creada de la Mare pot resultar il·lustrada per un fragment del *Liber de laudibus beatissime virginis Marie* (París, Jehan Petit, 10 IV 1499, f. 6r): «Unde considerare potes quanta est bonitas ipsius Virginis domine gloriose, que facit Deum esse hominem et hominem Deum, ita quod Deus homo vna eadem est persona, videlicet dominus Ihesus Christus, et cum eo sunt omnes homines participantes in natura; omnes quidem sunt eius in natura affines. Ergo, cogitare potes quod magnum bonum est istud bonum, quod habet esse ratione bonitatis virginis matris gloriose, quoniam quodcunque aliud bonum creatum non equiparat istud bonum, videlicet Deum esse hominem et hominem esse Deum». El text original català, *Llibre de santa Maria*, fou publicat per Salvador GARMÉS i Guillem FERRÀ, en les «Obres de Ramon Llull», X, Palma de Mallorca 1915; i per Andreu CAIMARI en les «Obres essencials», I, Barcelona 1957, 1159/II-1160/I.

bonitatis, potestatis, virtutis et finis», que Llull postula no sols de la part de l'agent (Déu), ans també de la part del pacient de l',*assumptio carnis*' (mare): també Ella havia d'estar disposada a donar-ho tot (un ,tot' que ha d'ésser de la qualitat més elevada possible) per a la finalitat de l'Encarnació, per a la ,recreació'.

En conseqüència (i ací deu raure el màxim de provocació en la posició puríssima de Llull), per a ell la ,*sanctificatio*'³⁴ de la futura Mare de Déu no s'havia realitzat ni abans de néixer, ni en el moment de la unió entre matèria corporal i ànima humana, ans «*scisso semine, de quo fuit, a suis parentibus*», en el moment en què s'hagué separat el ,semen' dels pares i començà el primer pas d'un procés biològic, que amb el temps arribaria a ésser la incipient persona de la Mare de Déu.³⁵

La darrera de les consideracions adduïdes per Llull a favor de la seva tesi és justament l'aplicació de la doctrina de la recreació a la pregunta inicial del capítol, amb el paral·lelisme entre la situació en què es trobaven Adam i Eva abans del pecat i la pròpia de la recreació, que, recordem-ho, ,*mirabilis reformasti*', i per tant la parella recreadora havia d'ésser superior a la de la justícia original, també quant a la durada de la nova situació, «*simpliciter et continue, de principio usque ad finem*». I ací Ramon Llull està tan segur de la solidesa de la seva doctrina, que clou i sintetitza tot el raonament amb un sil·logisme: Si la parella recreadora no s'hagués trobat en estat d'innocència incondicional i continu, del principi al final, la recreació hauria estat impossible; ,*atqui*', la recreació ha estat un fet; ,*ergo*', etc. (la parella recreadora es

34. Evidentment, aquesta no és la idea de ,*sanctificatio*' que sabem exposada pels grans teòlegs de la segona meitat del segle XIII (vegeu les notes 18-26) i no m'atreveria pas a afirmar que Ramon Llull hagués portada la seva voluntat provocadora fins al punt de corregir-los a tots la pàgina en el sentit de desplaçar la ,*sanctificatio*' del moment de la infusió de l'ànima en un fetus humà al de la concepció biològica per la unió dels dos principis patern i matern. Més aviat creuria que, pel fet d'haver estat objecte d'elecció de part de Déu per a l',*assumptio carnis*' la mínima realitat humana de Maria entrava plenament en la dinàmica de la recreació, i que la ,*sanctificatio*' en el sentit dels teòlegs contemporanis era simple conseqüència d'una decisió molt més elevada i profunda. Per ventura el doble ús de ,*sanctificatio*' en les línies 23-24 sembla referir-se més a tot un procés de realització progressiva que a un moment puntual.

35. Heus ací la manera com el mateix Llull exposa la dinàmica de la successió de formes en el fetus humà fins a arribar a la infusió de l'ànima racional: «...vegetació en home és una forma, la qual alguns apellen potència vegetativa, e ven ab la sement del home que tramet en la fembra, la qual sement és dels quatre elements elementada, e la vegetativa és en ella plantada, e con la sement és entrada en la fembra, la sua matèria se conjuny ab la matèria de la fembra e la forma ab la forma de la fembra per contactu, e la forma del sement que entra vegetada, mou e enforma la forma de la sement de la fembra...», Ramon LLULL, *Llibre de home*, I, 2 (Tous, «Obres de Ramon Llull», XXI, Palma de Mallorca 1950, 9); i en les pàgines següents, amb paràgrafs de text paral·lel, resumeix el pas de la vegetativa a la sensitiva i d'aquesta a la imaginativa (*ibid.*, 10-11), fins que ens és presentada la infusió de l'ànima racional: «Deus crea l'ànima en aquell temps en què n'embrí és linyat, organitzat e format per elementativa, vegetativa e sensitiva e yimaginativa, e en aquell temps Deus la conjunyii ab lo cors, e de ella e del cors és fet home» (*Ibid.*, 21).

trobà en aquell estat d'innocència incondicional i continu, del principi al final).³⁶

La segona part del capítol s'obre amb l'objecció de l'Hermità, que és la raó principal per la qual els grans teòlegs s'allunyaven de les afirmacions immaculistes: tots som fills i hereus del pecat d'Adam i, per tant, una de dues: o la futura Mare de Déu participà de la mala herència o, si no en participà, tampoc no participà de la redempció.³⁷

Amb els peus ben segurs en el fet i la teologia de la recreació, Llull respon a l'objecció de l'Hermità, fent-li avinent que Déu no és pas inferior a qualsevol menestral i que si un paleta ha de preveure materials i ordre de la feina en construir la més elemental habitació, amb molta més raó Déu ha previst tot allò que calia per a la recreació, per tant tot el relatiu a la ,proportio' i a les disposicions de la Mare, començant per l'absència total de pecat des del primer moment de l'existència pel fet de col·locar-la en el camp de l'Encarnació o Unió Hipostàtica.³⁸

36. Per la seva relació amb la primera de les ocasions, en què a Assís aquestes idees foren exposades en públic, s'escau de recordar la rica, encara que breu, intervenció de la prof.ssa Chiara Burini De Lorenzi, de la Universitat de Perusa, a la qual, després d'haver presidit la sessió vespertina del «Congresso Mariologico Internazionale d'Assisi-Porziuncula» el divendres, 5 desembre 2003, els organitzadors demanaren de dir quelcom sobre la teologia de la Immaculada Concepció, els difícils inicis de la qual en l'orde franciscà del segle XIII havien estat el tema d'aquella sessió; ella respongué que no li era possible de donar una resposta perquè en els seus estudis sobre la literatura cristiana primitiva es trobava contínuament davant els ulls la figura de Maria, Nova Eva, evidentment al costat de Crist, el nou Adam. Llull, doncs, empalmava amb la mariologia més primitiva i tornava a donar actualitat a la ,paradosis' doctrinal del cristianisme.

En el text, amb què Ramon Llull defensa la necessitat d'una ,proportio' i, doncs, ,sanctificatio' sense figures del primer moment al darrer, trobem la trilogia ,principium, medium, finis', que podria ésser d'origen bonaventurià, també quant a l'abast de les possibles deduccions: «Metaphysicus autem, licet assurgat ex consideratione principiorum substantiae creatae et particularis ad universalem et increatam et ad illud ,esse', ut habet rationem ,principii, medii et finis ultimi', non tamen in ratione Patris et Filii et Spiritus Sancti», *In Hexaëmeron*, collatio I, núm. 13 (*S. Bonaventurae Opera Omnia*, V. Quaracchi 1891, 334): no en tot s'apartà Llull de Sant Bonaventura.

37. El text original de l'objecció es pot veure en l'apèndix al final d'aquest estudi (lín 34-42).

No hauria de fer estrany que aquestes objeccions reflecteixin idees que es troben en obres de grans autors contemporanis, com, per exemple, sant TOMÀS D'AQUINO, *Summa Theologiae*, I-II, q. LXXXI, art. 3, corp.; també III, XXVII, art. 2, corp., on les llegim presentades ,per modum unius': «...quocumque modo ante animationem beata Virgo sanctificata fuisset, nunquam incurrisset maculam originalis culpae: et ita non indignisset redemptione et salute quae est per Christum...»; i encara en la ,responsio ad secundum': «...si nunquam anima beatæ Virginis fuisset contagio universalis peccati inquinata, hoc derogaret dignitati Christi, secundum quam est universalis omnium Salvator...» (FRATRES ORDINIS PRAEDICATORUM, *Summa Theologiae*, IV, *Tertia pars*, B. A. C., 83, Madrid 1952, 212 i 213).

38. Tinc la impressió que hi ha un cert paral·lelisme entre la doctrina de Llull acabada d'exposar i l'explicació introductòria de la butlla amb la qual Pius IX definia el dogma: «*Ineffabilis Deus...* ab initio et ante saecula Unigenito Filio suo matrem, ex qua caro factus in beata

Encara hi ha una segona resposta, en la qual Llull ve a dir: és cert que en la meua explicació he de suposar, ultra la redempció assegurada per Jesucrist, una altra intervenció de Déu santificadora del ,semen' en el moment de la concepció de Maria; però l'explicació dels grans teòlegs també ha de suposar, ultra la redempció, una intervenció suplementària de Déu, que ells assignen al temps intermedi entre la infusió de l'ànima i el naixement de la Mare de Déu, i d'intervenció a intervenció va zero, car tot és igualment possible a Déu.

temporum plenitudine nasceretur, elegit atque *ordinavit*, tantoque prae creaturis universis est persecutus amore, ut in illa una sibi propensissima voluntate complacuerit. Quapropter illam longe ante omnes Angelicos Spiritus cunctosque sanctos caelestium omnium charismatum copia de thesauro divinitatis deprompta ita mirifice cumulavit, ut ipsa ab omni prorsus peccati labe semper libera ac tota pulchra et perfecta eam innocentiae et sanctitatis plenitudinem prae se ferret, *qua maior sub Deo nullatenus intelligitur*, et quam praeter Deum nemo assequi cogitando potest», H, DENZINGER, A. SCHÖNMEZGER, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum...*, ed. XXXIII, Barcelona, etc., Herder 1965, 561, núm. 2800 (les cursives són meves). El paral·lelisme em sembla evident pel fet que ambdós texts recorden el pla etern de Déu en relació a la Mare, però la diferència no ho és menys: tant com Llull insistia en l'abast no sols personal, ans eclesial i àdhuc còsmic de la ,recreatio' i en la missió de la Nova Eva en el mateix, la definició papal es circumscribia en el privilegi atorgat a la persona ,individuenca'.

Quant al fet que Déu és superior a un mestre de cases i del començament a l'acabament ha programat tot allò que ha de succeir en l'univers, el lector pot veure les distincions X-XII del *Llibre de contemplació*, capítols XXX-LXII (OE, II, 161-233), en els quals Llull explica com les realitats del món responen al pla de creació, d'ordenació i de recreació de la realitat creada.

Aquest és el moment en què cal avançar una hipòtesi sobre la utilització repetida de la paraula ,santificatio' en el capítol lul·lià que ens ocupa (cf. lín. 23, 24; cf. també les lín. 14, 16-17, 61, 62 i 68), que, certament, no sembla tenir el sentit que té en els grans teòlegs contemporanis. Tinc la impressió que Llull no limita la ,santificatio' al moment de l'animació i consegüent constitució de la persona de la Mare, ans el col·loca en l'inicial de la concepció, ben conscient de les objeccions que li haurien estat fetes per aquest desplaçament de significat.

En el meu contacte amb la doctrina lul·liana sobre la Concepció Immaculada, m'és vinguda la idea que per a Llull ,santificatio' engloba tot el bloc o conjunt format per la totalitat del pla de Déu sobre Ella, i així en el mateix moment en què una realitat pertanyent a la seva persona entra i és integrada dins el dit pla d'una qualsevol manera positiva, és introduïda en la realitat global de la santificació, fos la que fos la seva situació personal en relació a la mateixa. Amb altres paraules: des del moment en què amb una part de la seva realitat existencial la (futura) Mare de Déu entra en la realització del pla de Déu, o des del moment en què una realitat personal, ni que sigui parcial, de la Mare de Déu és tocada per la mà de Déu, és ,santificada' d'aquella manera que la seva situació concreta permet i en la mesura que ho permet. No m'atreveria a afirmar que aquesta sigui l'explicació encertada de l'ús d'aquella paraula, però és una hipòtesi de treball, que sotmeto a la consideració de qualsevol ,melius sentientis'.

Un mestre de l'Escola Lul·liana de Barcelona en el tractat ofert a l'emperador Segimon durant la seva visita a Perpinyà (cf. nota 45, III), acceptava la solució donada per Nicolau de Lira en un altre context: és sant i santifica tot allò que contribueix a la presència de Déu en les seves obres (cf. les pp. 117/lín. 582, a 120/lín. 662, de l'estudi citat en aquella nota 45).

Quant a la comparació entre Déu i un mestre de cases (línies 43-59), la trobo en teòlegs contemporanis, encara que no sigui aplicada al tema de la Concepció de Maria; i així sant BONAVENTURA, *De reductione artium ad theologiam*, núm. 12: «... effectus artificis exit ab artifice, mediante similitudine existente in mente; per quam artifex excogitat, antequam producat, et inde producit, sicut disposuit» (BAC 10, Madrid 1945, 656).

En aquesta resposta hi ha un detall conceptual que s'escau de subratllar: la diferència establerta entre la ,beata Virgo', és a dir, la persona ja constituïda, que rep la santificació en la doctrina dels grans teòlegs contemporanis, i el ,semen' en la situació prèvia a la constitució de la persona, que ja és objecte de ,santificació' en l'explicació lul·liana, i que precisaria, si encara calgués, el sentit de la teologia lul·liana de la Puríssima.³⁹

De la doctrina a la festa: local, estatal, universal

La doctrina de Ramon Llull sobre la Immaculada Concepció de la Mare de Déu no es morfongué en les pàgines dels llibres, car, al cap de només una vin-

39. Vegeu la primera part del darrer paràgraf del cap. 96 copiat a l'apèndix (lín. 60-65).

En acabar les consideracions sobre la *Quaestio* 96..., crec que cal una observació sobre la, diguem-ne, coloració lul·liana de la doctrina allí exposada; allí, en efecte, trobem dos raonaments específicament lul·lians, el de les dignitats divines que expliquen la intervenció de Déu en la Concepció de Maria (línies 6-10); i el dels principis relatius de ,principium, medium, finis' (línies 15-20 i 43-59); la meua impressió és que aquests dos raonaments són complementaris a fi de justificar, també a l'interior de l',Art', una doctrina, la solidesa de la qual prové d'un nucli que pertany a la ,paradòsis - tradició' cristiana ,tout-court': la de la recreació del llinatge humà i del món còsmic per mitjà de la parella, Jesús i Maria, que refà l'ensulsiada provocada per la parella inicial, Adam i Eva; aquest seria el nucli doctrinal bàsic en la posició de Ramon Llull entorn la Puríssima Concepció de Maria; els elements de l',Art' haurien empeltat la doctrina en el lul·lisme, de la mateixa manera que la doctrina sobre la recreació l'empeltava en el cor mateix de la Tradició cristiana.

I encara una observació doctrinal: no crec equivocar-me, si veig en la doctrina lul·liana de la ,recreació' i en la seva aplicació al tema de la Puríssima una predilecció pel concepte del ,Christus totus' i no pel purament individual; i tinc la impressió que el mateix concepte global és el que trobo en sant VICENT FERRER, aplicat aquesta vegada al moment darrer de la Història de la Salvació, el del judici final: «... quando dies iudicii venerit, dicit Christus Matri: ,O Mater sancta, ego volo ire ad diem iudicii, audire rationem de omnibus hominibus'. Et ipsa respondet: ,Vadamus, dilecte Fili, placet mihi multum'. Consimili modo loquitur Christus omnibus aliis sanctis cum Ipso venientibus, et sic omnes venient»; «Et talis erit ordo: nam Christus [sedebit] superior, et consequenter beata Virgo, et sic ulterius, secundum cuiuslibet perfectionem et dignitatem...»; «Et tunc beata Virgo et apostoli iudicabunt cum Christo sicut boni consilarii vnus principis. Et tunc dicit Christus Matri: ,O Mater sanctissima, quid faciam de bonis filiis meis et servitoribus?' Respondebit: «Dilecte Fili, tu scis. Sed ex quo, petendo consilium, facis mihi honorem, respondeo quod videtur mihi quod hii, qui sunt a dextris...debet esse perpetue in nostra societate. Idem respondebunt apostoli...», {*Sermo*} In *Friburgo, feria quinta post Laetare, de extremo iudicio*, 13 març 1404, conservat a Fribourg de Suïssa, Couvent des Cordeliers, ms. 62, ff. 62r-63r. Aquesta, doncs, en els segles XIII-XV devia ésser una forma de pensar ben normal en els països de parla catalana. Però també a Itàlia, on SIMON FIDATI DE CASCIA en el *De gestis Domini Salvatoris*, establia la comparació entre Eva i Maria en relació a l',arbre del bé i del mal' i a l',arbre de la creu, tal com exposa Willigis ECKERMANN, *Nudus Christus in nuda cruce. Ein christologisches Thema der Spiritualität des Simon Fidati de Cascia*, OESA (+1348), dins «Augustiniana», 54 (2004 = Mélanges offerts à T. J. van Bavel à l'occasion de son 80 anniversaire), 685-717, en particular la secció terça: *Maria als Nachfolgerin Christi und des Kreuzes*, 689-691.

tena d'anys de la seva mort es començaria de manifestar en els Països Catalans una literatura lul·liana puríssima, escrita en català o en llatí, vinculada en un primer moment, amb clara certesa, als grups de terciaris franciscans o beguïns de València, i després a l'Escola Lul·liana de Barcelona; el primer text, del 1335, s'intitulava *De benedicta tu in mulieribus*, escrit en català, sota el títol llatí, i propugnava explícitament la concepció immaculada de la Mare de Déu.⁴⁰

Cinquanta anys més tard la devoció a la Puríssima, sense cap mica de dubte alimentada doctrinalment pels grups de lul·listes, es manifestava en tota aquella societat amb decisions diverses: per la seva banda, el Consell de la Ciutat de Barcelona decretava que a Ciutat la festa de la Concepció de Maria fos en endavant celebrada amb categoria de diumenge:

«...d'ací avant perpetualment sia feta festa e aquella honorablement, axí com lo dia de dicmenge, sia colta per tota la ciutat de Barchinona».⁴¹

Però el nucli més actiu a favor de la festa de la Puríssima era la 'Confraria de la Casa del Senyor Rei' (doctrinalment, amb tota seguretat, recolzada en

40. Considerat durant molt de temps obra autèntica de Ramon Llull, publicat a cura de Salvador GALMÉS en el volum X de les «Obres de Ramon Llull», Palma de Mallorca, Comissió Editora Lul·liana 1915, 289-359, l'opuscle té una primera part (293-300) dedicada a la Puríssima Concepció de Maria: *De la primera part, en la qual serà provat que Nostra Dona és beneyta sobre totes fembres en quant fo concebuda e nada sens peccat original*; heus ací una mostra de les seves raons: «...neguna creatura pot ésser tan prop del Fill com la Mare...» (294, núm. 3); «...la pus perfecta en granesa de bondat, vertut e sanctedat és tu, Verge sens par, si fuïst concebuda sens peccat original...» (295, núm. 4); «Veritat és que tu fuïst engestrada de pare qui era en peccat original; mas ans que lo teu pare te engestrà ni ta mare te concebés, fo predestinat per la saviesa del Fill de Déu que la massa d'on devallaria la tua natural individuació fos santificada e purificada, e lo loc maternal, en lo qual lo teu cors fo organistat, fos purificat per a tu tan solament per tal que-l teu concebiment fos natural e miraculós; natural fo car fuïst naturalment engestrada e concebuda, e fo miraculós en dos maneres, la una car de axors devallist, e l'altra que estant en poder del teu pare e de la tua mare fuïst santificada per lo saber e voler divinal...» (296, núm. 6); «...axí com lo teu Fill no ha possibilitat de peccar en neguna manera, en tant que no podia peccar, que enaxí no podies tu peccar... e tu la has secundàriament per gràcia de Ell rebuda» (297, núm. 7).

Sobre aquest text i d'altres, dels quals ens ocupem, cf. DOMÍNGUEZ, *Els apòcrifs...*, (cit. nota 1), 25-39.

Amb el *Benedicta tu in mulieribus* començava una literatura catalana que, lul·liana o no, no sols tindria les manifestacions que seran recordades a continuació, ans també d'altres, com és ara el *Tractat de la sagrada concepció de la Verge Maria*, de començaments del segle XV, l'edició del qual és preparada per Germà COLON i Josep ALANYÀ; i encara la darrera part de l'obra posterior de Francesc de PERTUSA, *Memorial de la fe catòlica*, intitulada *De peccato originali*, que des del primer moment toca la qüestió de la Puríssima: *Comença lo tractat del peccat original e primo demana si la verje Maria fon concepta en peccat original*, on trobem algun fragment traduït del capítol 96, publicat a l'apèndix final d'aquestes pàgines.

41. El document, transcrit dels registres de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) fou publicat per Faustino GAZULLA, *Los reyes de Aragón y la Purísima Concepción de María*, Barcelona, 1905, 64-65.

els mestres de l'Escola Lul·liana de Barcelona), governada per *Ordinacions* aprovades pel rei, en aquell moment Joan I de Catalunya-Aragó (1387-1394), el qual en document del 1391 establia:

«quod omnes de Confratria domus nostre in civitate Barchinone residentes teneantur de cetero anno quolibet, die Conceptionis dicte Virginis... convenire in capellam palatii nostri maioris dicte civitatis...».⁴²

El 15 de març del 1394 el mateix rei publicava des de València el *Decretum de Puritate sanctae Conceptionis Mariae Virginis gloriosissimae Matris Dei*, en el qual

«...beate Conceptionis beatissime Virginis colimus puro corde misterium et eius festivitatem solemnem... disposuimus et disponimus, iussimus et iubemus per omnia regna nostra et terras annuatim cum reverentia maxima celebrari perpetuo ab universis et singulis fidelibus... nec amodo liceat, immo fortiter prohibemus quibuslibet evangelizantibus sive predicantibus verbum Dei quitquam exponere vel proferre in aliquam puritatis ipsius benedictae Conceptionis iacturam...».⁴³

En defensa de l'edicte reial fou immediatament escrit el *Liber conceptionis virginalis*, també conegut amb el títol de *Liber saecularis et iacobitae*, publicat a

42. Aquest document, transcrit de l'Arxiu Reial de la Casa de Barcelona (ara ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó), *Canc., reg.* 1899, f. 167, fou també publicat en el llibre de GAZULLA citat en la nota precedent, 65.

43. Document transcrit de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, 1883, f. 62v, publicat íntegrament per GAZULLA, *loc. cit.*, (cf. nota 41), 68. Aquell edicte fou confirmat per Martí I, l'Humà, el 1398 (*ibid.*, 74-76); la segona part, la que prohibia qualsevol mena de predicació en contra, causà friccions diverses, normalment provocades per religiosos de l'Ordo Praedicatorum, sobre les quals el mateix GAZULLA aplegà i publicà les corresponents protestes reials. Sobre aquest tema, hom pot veure BASILI DE RUBÍ, *La escuela franciscana de Barcelona y su intervención en los decretos immaculistas de la Corona de Aragón*, dins «Estudios Franciscanos», 57 (1956), 363-405. Encara en la primera meitat del segle XVII, i dins un context de tensions entorn la doctrina de la Puríssima Concepció de Maria, la pragmàtica de Joan I fou traduïda al català de València i publicada: *Plegmàtica del molt alt senyor rey don Joan primer rey d'Aragó, traduïda del llatí en vulgar valencià*; sobre el context polèmic que emmarcà aquella traducció i publicació, hom pot veure la tesi doctoral d'Emilio CALLADO ESTELA, *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII. El arzobispo de Valencia, fray Isidoro Aliaga* (Biblioteca Valenciana. Colección Historia. Estudios), València, Generalitat Valenciana 2001, 171-203.

El fet que a València fos recordada la *Plegmàtica... de Joan I* en la primera meitat del segle XVII obliga a pensar que la polèmica entorn de la Puríssima també s'hauria estès a Eivissa, illa que en aquell moment depenia eclesiàsticament de Tarragona i en la qual és documentada (per reacció, atesa la proximitat amb València?) una gran vitalitat de la devoció popular a la Puríssima Concepció de Maria, segons informa Maria Lena MATEU PRATS, *El món devocional a Eivissa. Retalles i imatges del col·leccionisme privat (s. XVII-XVIII)* (Premi Vuit d'Agost 1999), Eivissa, Editorial Mediterrànea 2000, 178-184, que però no fa cap referència a la situació precedent creada en el pas de l'Edat Mitjana a la Moderna.

Sevilla el 1491 i a València el 1518 i en traduccions posteriors. És atribuït a un canonge de Vic, Ramon Astruc de Cortielles.⁴⁴ A partir, doncs, de les nostres terres, per la vitalitat de l'herència lul·liana, la festa de la Puríssima, celebradora 'com els diumenges', s'aniria estenent a les illes de la Mediterrània Occidental, des de l'Aragó a Sicília, amb Catalunya i València, les Illes Balears i la de Sardenya.

44. Aquest opuscle s'enceta amb una crítica del 'jacobita = dominic', que, si no és estrictament històrica és molt versemblant, en boca d'un dominicà contra el recentíssim edicte de Joan I: «Dum Iacobita vero ipsius Secularis percepisset sermones, Secularem alloquitur hiis verbis: Loquela tua et dispositio faciei te fore oriundum ostendit ac subiectum regis Aragonum, qui anno presenti in civitate Valentie quartadecima ma[r]t[i]i inconsulte ductus super huius quovis materiam nimis presumptuose videtur oberrasse: ex eo quia sine ratione edidit et compulit omnes sibi subiectos cuiuscumque conditionis fuerint, tenere et firmiter confiteri virginem Mariam sine peccato originali fuisse conceptam; certificans te illud fore quamplurimum contra phas Ecclesie sacrosancte. Secularis vero, audiens suum regem sic enormiter blasphematum, commotus contra Iacobitam, quem revera percussisset, nisi ad rumores pervenisset quidam Canonista...» (f. alr-v).

Sobre l'atribució d'aquest opuscle, que els darrers anys algú havia intentat de complicar i confondre, cal veure les meves pàgines d'«ATCA», XVIII (1999), 844-848; a complement d'aquella recensió afegeixo una hipòtesi identificant els tres protagonistes: la discussió hauria tingut per escenari l'església dels dominicans d'Avinyó el mateix any (anno presenti) del decret de Joan I, el 1394, en les primeres vespres de la Puríssima (horabaixa del 7 de desembre 1394); resulta que dos mesos abans havia estat elegit papa Benet XIII, cosa que em permet de proposar la hipòtesi d'identificació dels tres protagonistes: el 'Secularis' és l'autor i si fos el canonge de Vic, Ramon Astruc de Cortielles, era realment un clergue secular; el 'Iacobita' era Nicolau Eimeric (o, potser, Joan de Montsó, dominic català polemista contra la Puríssima); i el 'Canonista' és Benet XIII, que des del primer moment es manifestà favorable a la doctrina puríssima (cf. nota 45).

Sobre les edicions esmentades i d'altres de posteriors, cal veure el llibre, sempre fonamental, d'Elies ROGENT i Estanislau DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes. Amb un proemi, addicions i índex* de Ramon d'ALÓS-MONER (Estudis de bibliografia lul·liana, 2), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1927, 14-15, núm. 16; 62-63, núm. 66; i 208-211, núms. 250 i 251; són posteriors al temps estudiat per aquesta bibliografia RUPERT M. DE MANRESA, *Libro de la concepción virginal atribuido al beato Raimundo Lull. Versión castellana* por D. Alonso de CEPEDA, Barcelona, 1906; i l'article de Jaume de PUIG I OLIVER, *Nicolau Eimeric i Ramon Astruc de Cortielles. Noves dades a propòsit de la controvèrsia lul·liana entorn de 1395*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXV (1979-1980), 309-331.

Si l'he entesa correctament, la teologia exposada en aquell opuscle, és clarament altra que l'exposada per Llull en el capítol 96 de la *Disputatio Heremitaie et Raimundi...* del 1298, com també de la del *Translatum cuiusdam supplicationis...* (cf. nota 45); en l'opuscle d'Astruc de Cortielles la Immaculada Concepció derivaria de la mateixa creació, tal com sembla deduir-se del següent paràgraf, que em sembla resumir-ne la doctrina; es troba en les pàgines finals, f.c[6v-7r]: «De ultima parte, que est de rationum solutionibus partis adverse...// cum Virgo gloriosa concepta sit ad finem creationis humane nature linea existente recta originalis iustitie eo quia concepta fuit ad incarnationem Dei originalique iustitia persistente, reducta tanquam, quod ad actum reducitur de potentia per creationis gratiam in sola potestate ac virtute ipsius Christi Filii Dei, fuitque ipsa Virgo gloriosa medium coniunctionis originalis iustitie et in humana natura, per quod principia iustitie humanitatis Adam per debitam rectitudinem transierunt ad finem creationis, videlicet Christum benedictum: in quo quidem finis creationis totius persistit».

I encara hom intentà de donar el darrer gran salt, el d'estendre la celebració de la festa de la Concepció de Maria el 8 de desembre de cada any a tota l'Església Occidental per mitjà dels concilis de Constança i de Basilea.

De fet, vint-i-un anys després de l'edicte de Joan I de Catalunya-Aragó i durant divuit anys, començaren a ésser tramesos des de Barcelona a l'emperador d'Occident, Segimon d'Hongria (l'autoritat civil d'alguna manera suprema, que fomentà la celebració sobretot del concili de Constança, i també del de Basilea), una desena entre lletres i tractats doctrinals, catalans o llatins, portadors d'aquest missatge:

«...supplicatur quatenus, in tanta viduatione Ecclesie... recurratis ad imperatricem Virginem Matrem et cunctorum creatorum Dominam et Reginam, vovendo humiliter et devote quod, unione obtenta, suam purissimam Conceptionem... faciatis cum summo Pontifice eligendo per totum universum de cetero celebrare».⁴⁵

A fi de convèncer l'emperador Segimon a interposar la seva autoritat per a tal objectiu, li foren tramesos tres successius opuscles doctrinals, el primer dels quals no sols és un remarcable estudi sobre la Puríssima Concepció de Maria, ans també un assaig de síntesi, que integra la doctrina recreacionista de Ramon Llull.⁴⁶

45. El fragment transcrit pertany al *Translatum cuiusdam supplicationis misse domino Imperatori vij die novembris M CCCC XV...*, publicat per mi en *Política, lul·lisme i Cisma d'Occident: la campanya barcelonina a favor de la festa universal de la Puríssima els anys 1415-1432*, dins «ATCA», III (1984), 59-191; el paràgraf transcrit es troba en la pàgina 97, línies 70-81. Cal recordar que en aquell moment (7 XI 1415) l'emperador Segimon d'Hongria, encapçalant una delegació tramesa pel Concili de Constança, es trobava a Catalunya, a Perpinyà, fent el darrer intent per obtenir la renúncia de Benet XIII (Pere de Luna) al papat.

Aquests són els títols dels deu texts tramesos durant aquells divuit anys (les xifres que segueixen cada un dels títols indiquen les pàgines corresponents en la publicació acabada de citar): I. *Introducció general* (94-95); II. *La letra tramesa a l'emperador / Translatum cuiusdam supplicationis...* (el títol complet es troba al començament d'aquesta nota) (96-100); III. *De la molt sancta e molt sagrada concepció... e com aquella fon concebuda e engerada sens màcula... / Sanctissime conceptionis Marie Virginis et Matris gloriosissime purissimam puritatem demonstrat satis evidenter opus infrascriptum...* (100-147); IV. *Translatum secunde supplicationis domino Imperatori misse* (147-148); V. *Concordia opinatè contradictonis in dictis beati Thome super conceptione Virginis Matris Dei dignissima puritate* (148-157); VI. *Translatum tertie et ultime supplicationis domino Imperatori misse* (157-159); VII. *Quarta supplicatio domino Imperatori missa* (160-163); VIII. *De possibilitate ac congrua necessitate purissime conceptionis Virginis Matris Dei* (164-168); IX. *Quinta supplicatio domino Imperatori missa* (169-174); i X. *Sexta supplicatio domino Imperatori missa* (174-177), aquesta darrera datada el gener del 1432. Només alguns d'aquests documents foren publicats o almenys citats per GAZULLA, *Los reyes de Aragón...* (cit en la nota 41).

El precedent de trobar la solució al Cisma d'Occident mitjançant el vot d'estendre la festa de la Concepció de Maria a tota l'Església venia de Benet XIII (Pere de Luna), el qual n'hauria feta prometença al començament del seu Pontificat, segons LE BACHELET, *Immaculée Conception...* (cit. en la nota 1), 1108, 6°.

46. Aquell opuscle doctrinal és el terç dels assenyalats en la nota anterior; hi trobem exposicions de la doctrina de la recreació en tant que relacionada amb la de la Puríssima Concepció

És possible que des del sèquit de l'emperador o des dels ambients del concili de Constança arribés a la Escola Lul·liana de Barcelona o a la Casa Reial o potser a la 'Confraria de la Casa del Senyor Rei', l'objecció segons la qual el gran teòleg sant Tomàs d'Aquino havia estat desfavorable a aquella doctrina; per aquesta o per la raó que fos, el fet és que el segon text doctrinal barceloní intentava d'explicar la *Concordia opinatae contradictionis in dictis beati Thome...*,⁴⁷, car, segons aquest text, més que contrari amb la doctrina hauria estat poc coherent amb ell mateix, ja que

«...opinantur multi beatum Thomam, asserentem in uno loco virginem matrem Dei esse immunem ab omni culpa originali et actuali, et asserentem alibi ipsam virginem non sanctificatam ante conceptionem nec in actu conceptionis nec ante infusionem anime, nec in instanti istius infusionis, esse contrarium sibi ipsi.»⁴⁸

Davant la diversitat de doctrina entre el fragment de sant Tomàs sobre el primer llibre de les *Sentències* i els del terç i de la *Summa theologiae*, la solució del nostre autor és aquesta:

«... est potius credendum et rationabiliter considerandum quod ipse beatus Doctor, cavendo se et sua dicta ab omni specie contradictionis, in uno loco voluit ponere unam opinionem, habendo aspectum ad preservationem, et in alio loco voluit ponere aliam opinionem, habendo aspectum ad sanctificationem...»⁴⁹

i així, no coexistent una afirmació amb una negació 'circa unum et idem sub eodem aspectu', la contradicció éra inexistent.⁵⁰

de Maria en les pàgines 103-104, línies 239-264; i 133, línia 1023, sempre en la meua edició; l'autor, conscient de la dificultat d'utilitzar el concepte de 'sanctificatio' en la síntesi recreacionista lul·liana, proposà la seva solució en les pàgines 117-120, línies 582-662, de la mateixa edició citada en la nota anterior.

47. El títol complet del text núm. V es troba en el segon paràgraf de la nota 45.

48. Cf. el meu *Política, Lul·lisme...* (cit. nota 45), 148-149, línies 1428-1432, amb les corresponents notes d'aparat de fonts en les mateixes pàgines. El fragment de sant TOMÀS D'AQUINO favorable a la Puríssima Concepció de Maria es troba en l'*In primum Sententiarum*, dist. XLIV, q. 1, art. 3, 'ad tertium': «Ad tertium dicendum quod puritas dicitur per recessum a contrario. Et ideo potest aliquod creatum inveniri, quo nihil purius esse potest in rebus creatis, si nulla contagione peccati inquinatum sit, et talis fuit puritas beate Virginis, que a peccato originali et actuali immunis fuit» (*Ibid.*, 151, línies 1489-1493; cal remarcar el fet que el raonament no inclogui cap referència a la 'sanctificatio'). L'autor del text recordava que la doctrina posterior i, doncs, definitiva de sant Tomàs era aquella, que ja ens és coneguda, de la santificació posterior a la infusió de l'ànima en el cos de la futura Mare de Déu. Cf. també LE BACHELET, en «Dictionnaire de Théologie Catholique», VII (1927), col. 1053-1054.

49. Cf. *Política, Lul·lisme...* (cit. en la nota 45), 153, línies 1568-1572.

50. *Ibid.*, 149, línies 1446-1447: «...simul affirmare et negare unum et idem et una et eadem ratione, de uno et eodem subiecto...».

I encara que amb el Concili de Constança⁵¹ el Cisma d'Occident fou solucionat en l'Església Occidental amb l'elecció i acceptació del papa únic, Martí V, subsistia el no menys greu problema de la ‚reformatio Ecclesiae in capite et in membris’; a fi d'assegurar la realització d'aquest altre objectiu, des de Barcelona hom reemprenia la tramesa de lletres a l'esmentat Emperador propugnant que l'extensió universal de la festa de la Puríssima aniria acompanyada amb la certesa de la dita ‚reformatio’:

«Dominus Iesus Christus, qui uniendi Ecclesiam suam sanctam vobis contulit gratiam specialem, ipsam gratiam vobis augeat ad congregandum sacrum concilium [de Pavia-Siena i després de Basilea], in quo conformetur ipsa Ecclesia ad statum sanctum et virtuosum. Et etiam ordinetur ipsa celebratio purissime Conceptionis sacratissime Marie, simul virginis atque matris, cui placeat dictam gratiam a domino Ihesu Christo, simul Filio et Deo suo, vobis, beatissimo Cesari, plenariam impetrare».⁵²

La solemnitat de la Puríssima fou certament promulgada pel Concili de Basilea, com a festa celebradora per tota l'Església el 8 de desembre,⁵³ però dissortadament en aquell temps en què el Concili s'havia separat d'Eugeni IV,⁵⁴ i la seva decisió fou immediatament poc eficaç, encara que certament les aportacions teològiques i les formulacions conciliars contribuïren a fer madurar la doctrina i a estendre la festa pertot arreu i el decret sobre la celebració festiva anà essent aplicat pertot.

51. Ací cal recordar que la segona lletra tramesa a l'Emperador durant el Concili de Constança, datada el 16 de desembre del 1416 (text núm. IV de la nota 45) anava acompanyada de la ja coneguda *Concordia opinata contradictionis...* (text núm. V de la nota 36), en la qual proposava un principi que hauria estat important per a l'evolució de la doctrina immaculista, la del ‚sublimiori modo redempta’: «...maiori et singulari specie redemptionis, quam ipsa Virgo cum predicta preservationis gratia obtinuit...» (152, línies 1540-1542); i «...Virgo, ut preservata, fuit perfectiori modo in redemptione Filii sui quam alii redempti comprehensa, cum maiorem ac perfectiorem gratiam redemptionis obtineat qui preservatur ne in sorde cadat quam alii, qui post sordidationem adquisitam in lapsu, lavantur sive mundantur» (157, línies 1660-1664).

52. VII. *Quarta supplicatio domino Imperatori missa* (*Ibid.*, 163, línies 1782-1789), del 16 de maig 1425; cf. 173, línies 2020-2024, de la *Quinta supplicatio...*, darrers de juliol del 1431; i 177, línies 2094-2100 (*Sexta supplicatio...*), gener 1432.

53. El fragment del concili independent de Basilea es pot veure en Joannes Dominicus MANSI, *Conciliorum Oecumenicorum nova et amplissima collectio*, XXIX, París, Hubert Welter 1904, cols. 182-183 (Reimpr. anast., Graz 1961), d'on el copia Hilario MARÍN, *Documentos Marianos* (Biblioteca de Autores Cristianos 128), Madrid, BAC 1954, 67-68, núm. 137; l'entrellat històric és reconstruït per Johannes HELMRATH, *Das Basler Konzil 1431-1449* (Kölner Historische Abhandlungen, 32), Colònia 1987, 383 ss.

54. Per a una primera informació sobre el decret de Basilea, del 15 setembre 1438, cf. LE BACHELET, *Immaculée Conception...*, (cit. nota 1), cols. 1113-1114; la ruptura amb Eugeni IV s'havia consumat el 16 de maig del 1437; per això, el decret de Basilea no es troba en els *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, de Bolonya, Centro di Documentazione, Istituto per le Scienze Religiose, curantibus Josepho ALBERIGO et aliis, Basilea et alibi, Herder 1962, 489-490.

De fet, l'extensió de la festa de la Puríssima a tota l'Església havia arrelat en la consciència del poble cristià i la celebració universal amb les conseqüents fórmules litúrgiques ja no es farien esperar gaire més.

Reflexió final

L'elaboració de les pàgines anteriors m'ha conduït a preguntar-me quin era el punt cèntric de la doctrina lul·liana sobre la Puríssima.

Una primera resposta seria que consistí a aplicar a la ,quaestio' formulada en l'*Arbre de ciència* i a la ,quaestio 96' de la *Disputatio... super dubiis quaestionibus Sententiarum...* la doctrina sobre la ,recreatio' del *Llibre de contemplació*.

I si ens interessa de veure la coherència de les dues posicions, hem de recordar que per als teòlegs contemporanis (cf. *Summa theologiae*, I-II, q. 83, per totum) tant la culpa com la desaparició de la mateixa per la gràcia de Déu o santificació són situacions contràries que es donen (o tenen per ,subjecte') l'ànima; en conseqüència el diguem-ne joc de forces entre pecat i santificació només té sentit en l'ànima, la qual només existeix des del moment que és infosa al cos; per tant, parlant amb propietat, només es pot plantejar la contracció o no contracció del pecat original en l'ànima ja existent, per tant després d'ésser creada i infosa en el cos humà. Però els mateixos grans teòlegs també afirmen que el pecat original, des de la seva font, Adam, només arriba a l'ànima en aquell seu moment inicial pel camí (,instrumentaliter') del ,semen', que, per tant és anterior a la contracció del pecat original pròpiament dit. I ací, en el semen, és on incideix Ramon Llull, sobretot tenint en compte que segons la seva doctrina genètica (cf. nota 35) el semen rep successives formes abans d'ésser-li infosa l'ànima humana.

Però la meva pregunta anava més enllà i apuntava a la raó més o menys profunda de l'esmentada doctrina: la meva impressió personal és la següent: mentre els altres contemplaven en la Concepció de Maria sobretot la possible repercussió del pecat d'Adam en la individualitat humana de la Mare de Déu, i, doncs, en una perspectiva de passat i de prerrogativa i privilegi individual, Ramon Llull la mirava en la perspectiva col·lectiva i còsmica de futur, veient en la Concepció de Maria el primer pas vers la configuració cristiana d'una realitat i història humanes completament noves, dins la qual la perspectiva ,individuena' és sobretot una missió a complir, un pesat càrrec i una càrrega feixuga.

En la seva totalitat completa i complexa aquesta nova configuració és gràcia de Déu i resultat de la redempció-recreació, i el seu primer pas pertany ja a la ,santificatio', més encara, n'és la font. Cal afegir que en aquesta perspectiva la Puríssima Concepció afirma la col·laboració de Maria, com a Nova Eva, a la ,recreació' realitzada pel Fill, i obre la porta a la col·laboració de tot el Cos Místic de Crist en un projecte diví universal i còsmic, que segueix realitzant-se en dolors de part. Potser també es podria dir que la diferència entre les dues posicions rau en el fet que la dels grans teòlegs contemporanis es limitava a

contemplar la dada nua del privilegi individual d'alliberació del pecat d'Adam, mentre la de Llull considerava la Mare de Déu en la seva col·laboració salvífica vista com a recreació humana i còsmica totals.

Durant la discussió secular sobre el tema un dels punts bàsics fou el de la força demostrativa de *Rom*, v, 12, i més en concret el de l'abast del ,pantes-omnes-tots' dins la frase paulina «in quo omnes peccaverunt». En aquest punt, la partió d'aigües entre les dues posicions depenia de l'aplicació indiscriminada de la ,lex peccati' a tots els descendents d'Adam sense excepció possible, d'acord, ,ante litteram', amb la definició marxista de l'home: «Der Mensch ist ein Gattungswesen = L'home és un ésser genèric», és a dir, un granet impersonal dins la il·limitada platja de la humanitat, que s'ha d'assemblar a tots els altres innombrables granets d'idèntica natura; però, per contra, també és aplicable el principi de la relació personal entre Déu i cada individu del gènere humà d'acord amb la missió social assignada a cadascú.

La doctrina, i després la definició de la Puríssima esbotzaven el principi de la genericitat i el substituïen pel de la personificació social aplicable a tots, d'acord amb allò que el càrrec i encàrrec de cada un exigeix, en aquest cas la concepció sens pecat, pròpia i exclusiva de la parella fontal de la ,recreació'.

Amb el Fill, la Mare de Déu tingué una missió —una càrrega— única: la de formar la nova parella, amb la qual Déu començava de vèncer el pecat i a crear «coelum novum et terram novam» (*Apoc*, XXI, 1), «in quibus iustitia habitat» (*II Pt*, III, 13).⁵⁵

Assís, desembre 2003
Barcelona, juliol 2005

55. Crec que he d'aprofitar aquesta avinentesa per a assenyalar un punt que seria bo d'estudiar, perquè almenys permetria de conèixer una de les conseqüències de la doctrina de Ramon Llull sobre la Puríssima: tinc la impressió que l'antilul·lisme, que ha perseguit Ramon Llull, la seva doctrina i culte durant segles, s'alimentava, si no sobretot, en gran manera, de la paral·lela polèmica sobre la Puríssima: atacant Llull, de retruc, hom posava pals a les rodes de la doctrina sobre la Concepció Immaculada de Maria: recordem que en general els antilul·listes i els antipuríssims eren els mateixos. De fet, un cop definida com a dogma de fe la doctrina sobre la Puríssima, l'antilul·lisme no sols perdé aquella virulència que l'havia caracteritzat, sinó que es desinflà ràpidament fins a desaparèixer, i només en conec un darrer (i petit) episodi a començament del segle XX. Preciso encara la hipòtesi de treball: crec que seria bo d'estudiar si les successives onades d'antilul·lisme no coincidien amb les campanyes (per exemple, els juraments puríssims, tan de moda durant els segles barrocs) a favor de la doctrina de la Immaculada Concepció.

APÈNDIX

(Tot i que el text del capítol 96 de la Disputatio Eremita et Raimundi... sigui àmpliament conegut, en dono a continuació edició crítica basada en els dos manuscrits de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic i en les dues edicions, incunable la primera i postincunable la segona).

Raimundi LULLI

DISPUTATIO HEREMITE ET RAYMUNDI
SUPER ALIQUIBUS DUBIIS QUESTIONIBUS
SENTENTIARUM MAGISTRI PETRI LOMBARDI
(22 VIII 1298 / Cod. lat. Monac. 10532, f. 68)

A : Clm. 10.532, ff. 68r-v & 67r

B : Clm. 10.541, ff. 70r-71r

C : Inc., Lió 1491, ff. kiiij-kv

D : Postinc., Venècia (?) 1507, ff. AA I-LL III

Questio 96: Utrum beata Virgo contraxerit peccatum originale 1

Solutio: Ait Raymundus: Nisi beata Virgo disposita fuisset quod Filius Dei de ipsa carnem assumeret, scilicet, quod non esset corrupta neque in aliquo peccato siue actuali siue originali, Filius Dei ab ipsa carnem assumere non potuisset, cum Deus et peccatum in aliquo subiecto concordare non possunt; et quia illa assumptio carnis, quam Deus in beata Virgine assumpsit, fuit in maiori magnitudine bonitatis, potestatis, virtutis et finis, quam Deus facere potuit in creatura, oportuit quod ex parte subiecti, in quo carnem assumpsit, fuisset major magnitudo bonitatis, potestatis, virtutis et finis, que potuit esse ex parte patientis et agentis; alioquin, non esset proportio inter Deum Filium et beatam Virginem in assumendo carnem. 10

1 Questio BC om D Caput xcvi | 96 C om | contraxerit B contraxit

2 Ait B Ayt CD Respondit 4 neque B nec | aliquo B alio 6 concordare CD concordari | assumptio B assumptio CD assumptio 9 oportuit B oportuit | assumpsit B assumpsit

Concluditur, ergo, quod beata Uirgo non contraxit peccatum originale, immo, sanctificata fuit, sciso semine, de quo fuit, a suis parentibus; alioquin, si concepta fuisset in peccato originali, totus suus triangulus, de quo fuit, scilicet principium, medium et finis, sanctificatus non fuisset et principium suum malum fuisset et uiciosum per peccatum, ratione cuius digna non fuisset participare cum majori medio et fine magnitudinis bonitatis, potestatis et uirtutis, de quibus supra dictum est.

Item, sicut Deus hominem non assumpsit, sed naturam humanam, sic semen, de quo fuit beata Uirgo, non assumpsit peccatum a suis parentibus, sed sanctificationem a Spiritu Sancto, qui sic uiam incarnationis preparauit per sanctificationem, sicut sol diem per auroram; oportuit etiam quod beata Uirgo fuisset concepta sine peccato, ut sua conceptio et conceptio Filii sui inuicem relatiue se corresponderent, et ut inter ipsas major similitudo et concordantia esse posset, et inter Filium et matrem major amor. Adhuc dico tibi, Heremita, quod sicut Adam et Eua fuerunt in innocencia ante peccatum originale, sic quando incepit recreatio per esse beate Uirginis et sui Filii, oportet quod homo et mulier fuissent in statu innocencie simpliciter et continue de principio usque ad finem. Alioquin, recreatio principiari non potuisset; sed principiata. Ergo, etc.

Ait Heremita: Raymunde, totum humanum genus corruptum fuit per originale peccatum, et per consequens beata Uirgo contraxit peccatum originale, cum sit de humano genere concepta antequam fuisset recreatio. Item, si fuisset sicut tu dicis, beata Uirgo non indigisset per suum Filium recreari, et sic totum genus humanum corruptum per peccatum non indigisset simpliciter restaurari, sed secundum quid, quod est contradictio.

13 ergo B om 14 immo BC ymo | sciso B ciso CD scisso 15 fuisset B fuit (fuerit?) 18 digna CD dignum 19 bonitatis, potestatis CD potestatis, bonitatis

21 Item B Iterum A al man corr in Iterum 22 assumpsit B assumpssit 25 auroram CD amorem | oportuit B oportuit | etiam CD ergo 26 filii sui B sui filii | corresponderent B concordarent aut se corresponderent 27 concordantia B concordantiam 28 adhuc B adhuc 28-29 heremita B hermita 29-30 sicut Adam et Eua fuerunt in innocencia ante peccatum originale CD sicut ante peccatum originale Adam et Eua fuerunt in innocentia ante peccatum originale 30 incepit B incipit | uirginis CD add Marie 31 oportet C oportuit | fuissent BCD fuissent 33 principiata BCD add fuit

34 Ait B aut | Heremita B hermita | Raymunde BCD om 35 contraxit CD contrixit 37 tu CD om 37-38 indigisset B indeguisset C indigisset 39 non C om D modo | indigisset C indigisset

Concluditur, ergo, quod beata Uirgo contraxit peccatum originale.

Respondit Raymundus: Heremita, antequam artifex cameram edificet, finis camere, qui est habitare, est conceptus, et postmodum sequitur camerare, et aliud habitare, quod est actu reale a primo causaliter deductum de potentia in actum. A simili, dico tibi quod finis recreacionis ante fuit conceptus quam fuit recreacio, et Filius Dei, qui ipsum finem concepit et uoluit, sic et multo melius preparauit et ordinauit omnia pertinencia ad recreacionem a principio usque ad finem, sicut artifex preparat et ordinat materiam camere a principio vsque ad finem. 45 50

Concluditur, ergo, quod Filius Dei preparare potuit materiam recreacionis in principio conceptionis quod habuit beata Uirgo a suis parentibus; alioquin artifex, qui cameram facit cum sua finita potestate, multo magis materiam camere preparare potest quam Filius Dei seu Spiritus Sanctus, qui potestatem infinitam habet, preparare potuit materiam recreacionis, cum artifex preparare potest materiam camere a principio usque ad finem, Filius autem Dei nonnisi de medio usque ad finem, ut tu dicis, quod est impossibile. 55 60

Item, dico tibi quod sicut beata Uirgo in utero sue matris per Sanctum Spiritum fuit sanctificata et a peccato originali mundata, ut aliqui asserunt, sic Spiritus Sanctus potuit sanctificare et mundare a peccato originali semen, de quo beata Uirgo fuit concepta, cum Spiritus Sanctus ita magnam habet potestatem in vno tempore sicut in alio. Sequitur, ergo, quod non sequitur contradictio, quam dicis; immo tu tibi ipsi contradicis in contradicendo mihi, inquantum dicis quod oportuit beatam Uirginem recreari postquam est a primis parentibus, et non recreari postquam santificata est in utero matris sue. 60 65

43 Heremita B hermita CD om 44 edificet B hedificet D aedificet | camere C corr camera D camerae 45 camerare B camera in re | actu B actum 46 dico tibi quod CD om 47 et B etiam (?) 50 sicut BCD add bonus

56 seu BCD siue | qui B quia | potestatem B apotestatem | potestatem infinitam habet CD potestatem habet infinitam 57 preparare B lect dub prepara/preparara (?) | potest CD possit 59 impossibile BCD impossibile

60 sicut B seq quod canc 61 sanctum spiritum BCD spiritum sanctum 62 sanctus B om | sanctificare et mundare B mundare et sanctificare CD om et mundare 64 habet CD habeat 65 quam CD add tu 66 immo B ymo C ymmo | tu CD om | mihi C michi 67 oportuit CD oportuit

Post scriptum:

1. Per a qui no estigui familiaritzat amb els esquemes mentals de Ramon Llull és possible que el raonament de les línies 6-12 (recordem-lo: «...illa assumptio carnis, quam Deus in beata Virgine assumpsit, fuit in maiori magnitudine bonitatis, potestatis, virtutis et finis, quam Deus facere potuit in creatura, oportuit quod ex parte subiecti, in quo carnem assumpsit, fuisset maior magnitudo bonitatis, potestatis, virtutis et finis, que potuit esse ex parte patientis et agentis; alioquin non esset proportio inter Deum Filium et beatam Virginem in assumendo carnem») sigui poc o molt difícil de comprendre, tant en la seva cara activa en Déu (líns. 7-8), com en la seva versió passiva en la creatura (líns. 10-11).

Per això, crec que serà convenient d'aportar un parell o tres de frases del mateix autor, que ens permetran de comprendre la raó que el fa parlar d'aquesta manera. La primera es troba en el *Llibre del gentil i dels tres savis* i diu estrictament això:

«...per la influència de la eternitat de Déu, home eternalment és durable en glòria...»;¹ i «per asò és significada una eternitat, qui és apel·lada en latí 'evum', e és eternitat qui à comensament e no à fi, e és creada per la subirana eternitat qui és sens comensament e fi, la qual la à creada per guardonar home per humilitat, e per punir home per supèrbia...» (BONNER, «Nova edició de les obres de Ramon Llull», II, Palma de Mallorca, Patronat Ramon Llull 2001, 25, líns. 48-49, i 57, líns. 152-156);

l'altra procedeix del *Liber super psalmum 'Quicumque vult', sive liber Tartari et Christiani*, i fa com segueix:

«...ex illa maxima intrinseca influentia procedit maxima extrinseca influentia, ut increatum Bonificativum et increatum Magnificativum, etc., bonificet in magno creato bonificabili, magnificabili, durabili, etc., ut sit magnum creatum bonificatum, magnificatum, durans, etc., in quo appareat Magnitudo increati Bonificativi, Magnificativi, Aeternificativi, etc.» (SALZINGER, MOG, IV/V, 18a, núm. 3).

La terça és del curt tractat *De modo convertendi infideles*, adreçat a Nicolau IV entorn la festa de la Purificació del 1292 [2 de febrer del 1291, en el calendari d'aleshores] amb la intenció que la cristiandat, partint de les Dig-

1. La dignitat divina 'Eternitat' per la seva influència, produeix la duració eviterna de l'esperit humà, és la seva raó d'ésser ('ratio essendi'); però també és vàlid el camí invers: la duració eviterna de l'esperit humà és la raó d'afirmar l'eternitat de Déu ('ratio cognoscendi'): «... enaixí com apercebem que en ànima ha alguna propietat per la qual és durable e incorrompable, enaixí apercebem que en vós ha alguna propietat per la qual sots eternal e durable» (*Llibre de contemplació*, cap. CLXX, núm. 17; OE, II, 488/I).

nitats de Déu es refés després de la pèrdua de Sant Joan d'Acre el maig del 1291:

«...sic est proprium perseuerare aeternitati Dei, sicut bonitati bonificare. Hoc idem sequitur de magnificare, possificare, scire, uelle, etc. et de omnibus aliis actibus secundariis qualitatum hominum, quas Deus infundit homini, ita quod sua bonitas infundit homini suam similitudinem, scilicet bonificare ipsius hominis, ratione cuius ipse homo bonificet; et sic de magnitudine Dei infundente suam similitudinem homini, ratione cuius ipse magnificet, et sic de aliis» (DOMÍNGUEZ, CC CM, CLXXXII, RLOL XXVIII, Turnhout, Brepols 2003, 350, cap. V, num. 4).

Malgrat llur brevetat, en tots quatre fragments es repeteix tres vegades la paraula ,influència / influentialia' i en una és emprat el verb ,crear', a significar la raó per la qual una de les qualitats de Déu (Llull en deia ,dignitats') produeix un efecte semblant a ella en el món creat; en la frase del *Llibre del gentil i dels tres savis*, la doctrina diu que l'eternitat de Déu per la seva influència en la persona humana fa que la seva ànima, essent immortal un cop creada, participi i s'assembli de forma limitada (només per al futur) a l'eternitat divina; el fragment del *Liber super psalmum...*, de forma més general ens recorda que allò que en la creació o en qualsevol de les creatures és productor de bé o de grandesa o de supervivència ho és per influx agent/actiu en ella de la Suprema Bondat, Grandesa i Eternitat de Déu; i el paràgraf del *De modo conuertendi infideles*, afegeix una dimensió pròpia de la doctrina lul·liana posterior a la ,il·luminació de Randa': la de l'activitat, és a dir, l'influx de les dignitats de Déu ha d'arribar i s'ha de manifestar en l'actuació concreta de la vida. Consideracions com aquestes, sempre a partir de les ,dignitats de Déu' equivalen a les cèlebres ,demostracions necessàries' del nostre autor.

Tornem ara al nostre tema i comprendrem allò que Ramon Llull vol significar amb aquesta seva forma d'expressar-se: en el moment de la creació de l'ànima de la futura Mare de Déu, i de la seva infusió en el cos (en aquell moment en què els gèrmens de pare i mare s'unien en la matriu d'aquesta), actuaren per la part de Déu i, doncs, en la seva capacitat màxima, les divines ,dignitats' de Bondat, Potència, Virtut i Fi, i per llur influx i com a reflex d'aquelles, la gràcia posada en aquell ésser incipient l'impulsaria reflectir i reproduir aquells dons de Déu en bondat, força d'esperit, autodomini i perseverància, si ja aquesta darrera no fou la claredat en el judici de la relació de cada acte amb el fi suprem, allò que en terminologia lul·liana porta el nom de ,primera intenció'; si no m'erro, les ,dignitats' divines començaven a preparar aquell ésser a contribuir espiritualment en aquella Obra, per a la qual ja Déu li començava d'assenyalar en què havia de consistir la seva aportació, o l'aportació que Déu li demanaria: la de contribuir amb aquestes ,virtuts' a l'obra del futur Fill. Cal, de més a més, donar a tots aquests conceptes un sentit essencialment actiu, tant en Déu mateix, ,ad intra', com en la realitat creada, ,ad

extra', que carregaria un feix pesadíssim damunt les espatlles de la Mare de Déu durant tota la vida, el de portar amb Jesús la pesadíssima creu de la recreació.

2. La resposta de Ramon Llull a l'objecció de l'Ermità, comparant el projecte d'un mestre d'obres per a la construcció d'un edifici amb el projecte diví de recreació, podria ésser inspirat en unes línies de SANT ANSELM, en el *Monologium*: «...veluti cum faber facturus aliquod suae artis opus prius illud intra se dicit mentis conceptione. Mentis autem sive rationis locutionem hic intelligo...cum res ipsae, vel futurae vel iam existentes, acier cogitationis in mente conspiciuntur», (SCHMITT, *loc. cit.*, cap. X; líns 43-51 de l'Apèndix que precedeix l'actual Post-Scriptum).

3. Quan ja eren compaginades les pàgines d'aquest article arriba a les meves mans el volum *La «Scuola Francescana» e l'Immacolata Concezione*. «Atti del Congresso Mariologico Francescano. S. Maria degli Angeli – Assisi. 4-8 dicembre 2003 a cura di Stefano M. CECCHIN (Studi Mariologici, 10), Ciutat del Vaticà, Pontificia Accademia Mariana Internationalis 2005, XLVIII i 886 pp., on, entre d'altres, trobem els articles de Boguslaw KOCHANIEWICZ, *L'Immacolata Concezione e la dottrina di S. Tommaso d'Aquino* (87-140: es pot afegir a la nota 22); de Barnaba HECHICH, *L'insegnamento di Guillelmo di Ware sull'Immacolata Concezione* (767-790, amb edició del *Quaeritur utrum beata Virgo concepta fuerit in peccato originali*, a base del ms. de Florència, BN. A.IV.42, f. 121-122, que es pot afegir a la bibliografia de la nota 29); i de l'autor, *Raimondo Lullo e la sua teologia sull'Immacolata Concezione* (273-301; cf. 791-795), que és una versió primera del present article, ara definitiu perquè només les presents pàgines contenen l'aparat crític al text de Llull i el present post-scriptum).

A complement de la bibliografia, afegiré la referència a les pàgines de Miquel Àngel CATALÀ GORGUES, *La defensa de la Inmaculada Concepción en autores valencianos de los siglos XIII al XVI*, dins *La Inmaculada Concepción en España: religiosidad, historia y arte*. «Actas del Simposium (1-4. IX. 2005)», II. (Colección del Instituto Escorialense de Investigaciones Históricas y Artísticas, 22), El Escorial, Estudios Superiores 2005, 1383-1406, on és estrany que, parlant d'autors valencians no sigui ni esmentat el *De Benedicta tu in mulieribus*, ni Francesc de Pertusa; ni és menys estrany el planteig separatista d'un simposium que, proclamant-se d'Espanya i de la Puríssima, ni esmenta Ramon Llull ni les aportacions de Catalunya i de les Illes Balears.